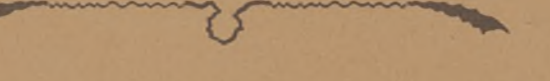

DAS ZEITALTER.

יוצא אחת בשבוע.

Krakau, 7 November 1901. גליון 43. קראקא, כ״ה חשון תרס״ב.

המו״ל:
חברת „אחיאסף״.

תכן הענינים:

תנאי החתימה:

באוסטריה־אונגריה:

לשנה —.14 קראנען.
לחצי שנה —.7 „
לרבע שנה 3.50 „

ברוסיה:

לשנה —.6 רו״כ.
לחצי שנה —.3 „
לרבע שנה 1.50 „

בשאר ארצות:

באשכנז לשנה 12 מארק.
באנגליה „ 12 שילינג.
בשאר ארצות לשנה 17 פרנק.
בארץ ישראל „ 15 „

מחיר כל גליון 15 ק׳, 30 העל׳.
בעד חילוף הכתבת 20 ק׳.

מחיר מודעות:

בעד כל שורה קטנה פטיט 20 הילר, 10 קופ׳.

כתבת „הדור״:

ברוסיה: Verlag „Achiasaf", Warschau, Postkiste 25.

בשאר ארצות: Administr. „HADOR", Krakau, Gertrudy 16.

רשימת ספרים ישנים שנכנסו אל בית מסחר הספרים של חברת „אחיאסף“ בווארשא.

אגרות בעלי חיים, לר׳ קלונימוס — 20 —

אני לדורי, תרגום שני על מגלת אסתר עם מבוא וביאור מאת י. מונק — 50 —

אוצר טוב,׳ כולל דברים עתיקים: קשת ומגן מאת ר״ש בן צמח ומפענח נעלמים — 1 20

בית תלמוד, מכ״ע יצא ע״י אייזיק הירש ווייס ומאיר איש שלום, שנה א׳, חוב׳ א׳-ג׳-ו׳, ט׳-י״ב, שניה, חוב׳ ד׳-ו׳, י״א, י״ב, מחיר כל חוב׳ — 25 —

האמונות והדעות, מרבינו סעדיה גאון, לייפציג — 60 —

״ ״ ״ ״ הוצ׳ ר׳ ד. סלוצקי עם תולדות רס״ג — 90 —

הראל, קדמוניות ארץ הקדושה, קלמן שולמאן — 1 —

הורב, מאת הרב ר״ש בן רפאל הירש, תרגום אהרנזאָהן — 3 —

מחקרי לשון, כולל שני ספרים: שיחה בעולם הנשמות ובית האסף לר׳ שלמה לעווינזאָהן — 1 —

מבוא המשנה, חלק שני, ר׳ יעקב בריל — 1 25

מאמרי ר׳ יעקב בכרך: א) מהעבור ומנין השנים, ב) ירח למועדים — 1 —

מאמר על פי׳ רש״י למס׳ נדרים ומועד קטן, דובער צאמבער — 25 —

מורה המורה, לר׳ רפאל נטע ראבינאָוויץ — 20 —

עשרת הדברים, באל ערבי, לרבינו סעדיה גאון, מעתקים ללשון עבר ולו׳ אשכנז ע״י אייזענשטעדטער — 80 —

קבץ על יד: תולדות אלכסנדר מקדון ואגרות חי בן מקיץ (מקיצי נרדמים) — 80 —

שיבת ציון, שיר עלילה מאת יצחק בן מאיר גאָלדמאַן — 90 —

תולדות ר״י קריש — 80 —

בית יהודה, יסודתו בהררי קדש הדת וקורות האומה הישראלית, ספריה, הנהגותיה, חכמיה, סופריה וראשי התקנות שנתיסדו בכל זמן ומקום לטובת עם ישראל מאת ר׳ יצחק בער לע-ווינזאָהן, שני חלקים, הוצאה חדשה עם תמונת המחבר — 1 50

תעודה בישראל, ספר הכולל גדרי התורה והחכמה ודרישות טובות ומועילות, גם תולדות הרבה גדולי ישראל מכל דור ודור ותבונתם בתורה ובחכמה ובדרך ארץ מאת ר׳ יצחק בער לעווינזאָהן, הוצאה חדשה, עם תמונת המחבר — 1 —

מאמרי חכמה, מר׳ חיים זעליג סלאָנימסקי, ג׳ חוברות (חלק ראשון ושני) — 1 —

אות זכרון לאלכסנדר הומבאלד, מאת ר׳ חיים זעליג סלאָנימסקי — 40 —

יס״ד העבור, מאת חיים זעליג סלאָנימסקי — 50 —

sraelitische Moral-Theologie, Vorlesungen v. S. D. Luzzatto, aus d. Italienischen übersetzt v. Igel — 50

רוב הספרים הם יקרי המציאות ומחירם הוא לבד פּאָרטא, עבור פּאָרטאָ יתוסף 15% ממחיר הספר.

I. Jahrgang. **Hadôr — Das Zeitalter** שנה ראשונה.

יוצא אחת בשבוע.

המו"ל: חברת „אחיאסף".

תנאי החתימה:
באוסטריה־אונגריה:
לשנה . . . 14.— קראָנען
לחצי שנה . . . 7.— „
לרבע שנה . . 3.50 „

בשאר ארצות:
באשכנז לשנה . . 12 מארק
באנגליה לשנה . 12 שילינג
בשאר ארצות לשנה 17 פרנק
בארץ ישראל „ . 15 פרנק.

ברוסיה:
לשנה . . . 6.— רו"כ
לחצי שנה . . 3.— „
לרבע שנה 1.50 „

מחיר גליון 30 הילר, 15 קופ'.

בעד חילוף הכתבת 20 קופ'.

מחיר מודעות:
בעד כל שורה קטנה פטיט 20 הילר, 10 קופ'.

Erscheint jeden Donnerstag.

Krakau, 7 November 1901. Nr. 43 — גליון מג קראקא, כ"ה חשון תרס"ב.

על הרבנים הכפולים.

בגליונות 35—36 של „הדור" קורא ה' מנחם־אב תגר על ה' כהן, שנינה את הרבנות מטעם, והוא בא ללמד סניגוריה עליה. בעל המאמר מבקש את הסבות והעילות השונות להשפלת רבנות זו, וביותר הוא מטיל את האשמה על ראש הרבנים הרוחניים, שהם נרמו לה לרבנות זו שתתמעט ותרד עד הדיוטה התחתונה, שאלמלא הם ראוים היו הרבנים מטעם לאיצטלא אמתית של הרבנות בישראל.

והנה מתפלא אני בראותי כי סופר מובהק כה' מנחם־אב, הבקי כל כך בשאלות חיינו, שונה גם הוא כאן עירוב פרשיות ודברים שאינם ענין לכאן. אולי תהיה הרשות לי, הבקי גם אני במקצוע זה על פי הלימוד ועל פי הנסיון, להשמיע דברים אחרים, ואולי יצלח לי להעמיר את הדבר על האמת.

רואה אני כי כל אלה המלמדים זכות על הרבנות מטעם מבקשים לה תמיד טעמים שונים ומתאמצים לבאר למה היא באה, ומה תכליתה ומטרתה -- כאלו כך נגזרה עלינו מששת ימי בראשית, שיולד לנו בן חורג זה, אלא שאין אנו יודעים מה טיבו. כמדומני, שדבר זה בעצמו מוכיח למדי, שאבר זה מדולדל מאד, עד שאין אנו יודעים מה הוא משמש. מעולם לא שאל אדם על אבר הצריך לגופו: בשביל מה הוא נברא, מפני שתכליתו בולטת. אנכי הייתי שואל את כל הפרקליטים של הרבנות הזאת שאלה אחת קטנה: בריה זו, אלמלא לא נבראה ולא באה לעולם, האם ראוי היה לה להבראות ואם אפשר היה לה להבראות על ידי האומה עצמה? אלמלא לא הרכיבה הממשלה עלינו את האלופים הללו, ההיו אותם הפרקליטים, שמלמרים כעת זכות על רבנות זו, מציעים לנו מעצמם הצעה מוזרה ומשונה כזו, שראוי לברוא כת שלמה של אנשים, שאין להם שום יחס וקשר עם המשרה ועם השם שלהם? האם יכול היה איש בר דעת באומה לחלום חלום כזה, שבראש עדה בישראל יעמוד איש שאין לו שום שייכות אל הדת והיהדות ואין לו שום ידיעה ביהדות, והאיש ההיא יקרא בשם „רב"? האם יש דוגמתו באיזו אומה ולשון? תמה אני איך אפשר לאיש להפוך בזכות כת זו שהיא מעלה רקבון באומה, ולהיות רוצה בקיומה! אבל זהו פרי הגלות המר! אנחנו כל כך למודים ביסורים ורגילים לקבל באהבה את הצרות, שנותנים לנו, עד שבהעדרם אנו תובעים שיחזרו ויתנום לנו, כאלו מחויבים אנו לקבלם, כאלו חסרים אנו דבר מה. כן הוא בכל המכות שבעולם וכל הצרות ששופעות ובאות עלינו, וכן הוא במכה זו של הרבנות מטעם. כל כך למודים אנו למכה זו, עד שמבקשים אנו לפתות את עצמנו שבאמת היא נחוצה לנו, ועוד אנו מבקשים טעמים בשביל מה היא נחוצה לנו ובשביל מה היא כואבת. אבל אדוני! עלינו לדעת סוף סוף, שהרבנות מטעם מכה היא וצרה לבית יעקב! ולא לבד שאינה נחוצה לנו אלא שצריכים אנו לבקש אמצעים להסיר מעלינו את האבר המדולדל הזה. אכן יצדק ה' כהן, ואולי יותר ממה שהגיד, שזה הוא שקר, שקר נמור, שקר בשרשו, יסודו משקר וסופו לשקר, ואין לו כל שום תפיסה באומה כלל וכלל; ואפילו אם תעמוד רבנות זו, חלילה, אלף שנה במצב כזה, לא תגיע לעולם לקרסולי הרבנות האמתית בישראל, ואם עתיד לעמוד דור אחד, שיטהר את השרץ הזה, אז אוי ואבוי לה להיהדות שבאותו הדור!

הסניגורים של הרבנות מטעם דנים על פי רוב בקל־וחומר ואומרים: ומה לפני דור אחד, דור של תורה ותפלה ותעניתים, היתה לרגל זו עמידה בישראל, מכל־שכן בדור זה, דור של השכלה, בוודאי שיש מקום לרבנים הללו, בתור עומדים בראש מפלגת המשכילים. אבל אין הנדון דומה לראיה. דוקא ודוקא לפני דור אחד היתה לרבנות זו טעם ותפיסה באומה יותר מאשר בדורנו, והיא הנותנת שעד עכשיו לא כאבה המכה הזאת כל כך ולא דרשה פתרונים כמו עכשיו. והסבה פשוטה: כשנולדה הרבנות מטעם, למרות מה שבני ישראל גזרו תענית עליה קודם שנבראה, מכיון שיצאה לאויר העולם קבלוה עליהם בני ישראל באהבה, כגזרת המלכות שאין להרהר אחריה, והרבנות מטעם התיצבה על מקומה הראוי לה באומה, כלומר, היא לא היתה רבנות כל עיקר, אלא פקידות בעלמא. הרבנים היו פקידי הרשות, כמו שהיתה בכוונת הממשלה, והם היו רבנים מטעם הממשלה באמת. השם הזה שקרא להם העם, היה מקביל מאד למשמרתם. כן הביטו הם על עצמם וכן הביט העם עליהם. היהודים היו מסירים מלפניהם את מצנפותיהם בראותם אותם, וכשהיו באים ביומא דגנוסיה ביחד עם יתר ה„פקידים" שבעיר לבית הכנסת, ברכו לכבודם ברכת המלך ונתנו להם את הכבוד הראוי לפקיד העדה; כשנולד ליהודי ילד, או שהכניס בנו לחופה, או שמת לו מת, בא לפני הפקיד היהודי הזה, לפי שננזר עליו כך ונתן לו כמה שדרש ונפטר מלפניו. אבל מעולם לא העם ולא הם בעצמם הביטו על משמרתם כעל דבר, שהעם מוצא בו חפץ, ועל אחת כמה וכמה שלא הביטו על עצמם כעל אנשים שהעם צריך להם ושהם

צריכים להעם. אך חסרון אחד היה במשרה זו, שזה המעיט במקצת את דמותה של הפקידות ונתן לה דמות של התמנות ידועה בעם, והדבר הזה הוא הבחירות. כי מכיון שמשרה זו היתה זקוקה לבחירות על כן נתנה מקום לטועים לטעות, שבאמת העם מוצא בה חפץ, שאלמלא כך, היתה צריכה התמנות זו להיות באה על ידי הרשות בעצמה, כיתר הפקידות של הרשות. ואולם כלנו יודעים כי לא היתה באמת בין בחירה זו לבין יתר הבחירות של „מוכסים" שונים וכדומה ולא כלום, ובאופן כזה לא גרמו הבחירות כלום, שיסירו מעל הרב מטעם את השם פקיד בעיני העם. ובכן על יתר הפקידים שבעיר נוסף פקיד יהודי ש„שחק בקלפים" עם השרים והלך לכלוב שלהם, והדבר הזה, אדרבה, הוא שעורר עוד בלב ההמון איזה גאון על שיש גם לנו, כביכול, פקידים, שעושים משתאות להשרים ושוחקים עמהם ביחד בקלפים. וסוף סוף הלא הנהגת ספרי הלידה בעצמה צריכה היתה לפקיד ידוע, יהיה מי שיהיה, שישגיח עליה. ולא עוד אלא שהיה לו להפקיד הזה באמת איזה מקום גם בעם בתור מניע רוחני במובן ידוע, והיה לו חוג אנשים ידוע שהלכו אחריו. האנשים האלה הם פורקי העול מן המשכילים הראשונים, תלמידי פקידי המכס — שכידוע, תחלת ההשכלה הרוסית אצל היהודים מכבצבת מפקידי המכס — שכל עיקר ההשכלה שלהם היתה הכפירה והבעיטה ביד רמה ביהדות, והם, המשכילים הללו, מצאו באמת את הרב מטעם הלזה כעין מורה דרך ההולך לפניהם. הרב מטעם היה המשכיל הראשון בקרב העדה, או יותר טוב, הפוקר הראשון בקרב העדה, אשר לו היה הכל מותר, הכל שריר ומחול, ואחריו נמשכו יתר המשכילים והחפשים. מובן מאליו, איזו השפעה היתה לו לרבנו זה על היהדות, ועוד יותר, איזה יחס היה אפשר להיות בינו ובין הרבנות האמתית שבעדה. יחס שאין בו אפילו פחות ממשהו. הרבנות היתה רבנות והפקידות היתה פקידות— שני נושאים שונים לגמרי. הרב הדתי ישב על כסא רבנותו ו„פסק שאלות", והפקיד ישב על שלחנו כמשפט כל פקיד וכתב תעודות מטריקל — ואין מלכות נוגעת בחברתה. לא זה בקש לכנוס לתחומו של זה, ולא זה בקש, וגם לא אפשר היה לו, לכנוס לתחומו של זה.

אולם עכשיו נשתנה הדבר. הטיפוס של המשכיל הישן המלגלג על היהדות, כבר אבד והלך לעולמו. עכשיו יש לנו משכילים אחרים, משכילים דורשי תורה וחובבי יהדות, והם צריכים למורה דרך היהדות האמתית, שילך לפניהם ויהיה דרוש להם בכל עת רצון, שיטיף להם לתורה ולמוסר, שישגיח על החינוך „ויסדר להם קדושיהם בשם הדת והמוסר" וכו' וכו'. ומי ילך לפני העם הזה? הרבנים הרוחניים אינם יכולים, לפי מצבם הנוכחי, למלאות את תפקידם זה, כי אבד מהם כחם, שהעם יכבד אותם כמקדם, והנני מודה לה' מנחם-אב „שבכל אופן וילון פרוש בין הרבנים ההם מהטיפוס הישן ובין אנשים משכילים", ובכן „באין דג גם הסרטן דג הוא", ובשעת הדחק עמדו המשכילים ואחזו בכנפי הרב מטעם, כלומר בכנפי איש, יהיה מי שיהיה, ובלבד שיש לו תעודת בגרות, והלבישוהו במקום השטרימי"ל את המצנפת ואמרו לו לך ומלוך עלינו, והתחילו להביט עליו כעל רב אמתי, „רב שיסדר לו את קדושיו בשם הדת והמוסר" וכו'. והרבנים מטעם הללו, בראותם, כי העם יחלק להם כבוד, התחילו גם הם להתנפח ולהביט על עצמם כעל רבנים אמתים, ויקחו להם קרנים בחזקה ולאט לאט דחקו את רגלי הרבנות הרוחנית והתחילו משתדלים לרשת את מקומה. אבל, אדוני, האם באמת מסוגלים האנשים הללו, הבועטים בפרהסיה בדת ויהדות ושלא היה להם כל חינוך של יהדות, לעמוד בראש העדה בשם היהדות? האם הרבנות היא כל כך פחותה ובזויה מכל המלאכות שבעולם, עד שהיא אינה צריכה כלל לשום חינוך לתעודתה? האם גרועה היא מן החייטנות והרצענות, שהאדם מתרגל בה? האם כל מי שקיבל חינוך אירופי וגמר איזה בי"ס בינוני, או שלמד תורת הרפואה ומרקחת, יכול לעמוד בראש עדת ישראל בשם התורה והדת, והוא „יסדר להעם קדושיו בשם הדת והמוסר"? האם מלאכת סידור הקדושין בשם הדת והמוסר אינה צריכה לידיעת הדת והמוסר? „כל מי שאינו יודע בטיב גיטין וקדושין לא יהא לו עסק עמהם" — זה הוא הכלל. אינקוויזיציה רוחנית כזו על היהדות, אדוני, לא היתה עוד מעולם אפילו מצד הגוים, ומכל שכן מצד ישראל, שאנשים שאין להם כל רשות מוסרית לכך, יקבלו על עצמם להיות מורי העם. זוהי עזות וחוצפה, שלא היתה כמוה כל זמן הגלות המר הזה!

ולבסוף האם הרבנים הללו מקובלים על המשכילים האמתים שבדור? והאם המשכילים בעצמם אינם חושבים אותם לפקידים? והאם יכולים המה לכבדם? כי באמת הן סוד גלוי הוא, שהשגת דיפלום אינה עדיין מוכחת על מדרגת השכלה אמתית של האיש, ומכל שכן שאין כל יחס בין דיפלום ובין השכלה עברית, ובעיני המשכילים העברים האמתים שבעיר, הן כל ידיעותיו וחכמותיו ו„דרשותיו" של הרב הנימוסי הזה, אפילו המעולה שבהם, אינן אלא לצנות ושחוק. זולתי רבנים אחדים בארצנו, שהם על פי איזו סבה היו גם למשכילים עברים במדה ידועה, ואלה באמת התקינו א"ע מתחלה לכך להיות רבנים בישראל, והם נכבדים באמת על פני העם. אבל כמה הם? הלא נער יספרם! ואולם יתר הרבנים בעלי הדיפלומים מה הם ומה השכלתם, כי אפשר יהיה להם למשוך את לב המשכילים ויהיו נחשבים בעיניהם כעומדים בראש מפלגתם? השם רב שנוטלים לעצמם האנשים הללו היא מלה שנתרוקנה מתוכה ואין לה שום תפיסה כלל.

ה' מנחם-אב מתאונן על הרבנים הרוחניים, שהם השתדלו ומשתדלים תמיד להוריד את כבוד הרבנות מטעם, ומספר מעשה ברב אחד אשר אמר, שהוא יבחר רק ברב מטעם אשר יבואו שנים עדים כשרים והגונים ויעידו לפניו, כי אכל בשר חזיר בפרהסיה. הריני מודה בפה מלא, ששיטת הרב הרוחני הזה מובנת לי יותר, ויש לה יותר צדקה, משיטת אותו הרב מטעם, שאחרי הערעת שני העדים הכשרים על אכילתו בשם חזיר בפרהסיה התעטף בטלית שכלה תכלת ועלה על הבמה להטיף להעם „בשם הדת והמוסר" ועלה לתורה בשם „מורנו הרב" ואמר בדחילו ורחימו: „בריך שמיה דמרי עלמא, אנא עבדא דקודשא בריך היא". את כוונת הרב הרוחני ההוא אנכי מבין היטב. הוא אינו מבקש כלל, כדברי ה' מנחם אב, להוריד את כבוד הרבנות מטעם, אלא, אדרבה, הוא מבקש להעמידה על מקומה הראויה לה, כלומר, שתהיה פקידות כמו שהיתה מעולם, פקידות שאין לה שום שייכות אל הרבנות. כי מכיון שהרב מטעם בקי מעט בסידור, כבר מבקש הוא להיות הרב האמתי ולגשת גם אל סידור קדושין ואל כל יתר עניני הדת, ובכן יש הצדקה להרבנים הרוחניים לבקש להחזיר את עטרת הרבנות מטעם ליושנה, כלומר למהותה בתור פקידות ולא יותר, כדי שלא יכבשו שלא בצדק את עניני הדת והרבנות. הן אמנם גם עצת הרב התמים ההוא, שיבחרו לרב דוקא איש אוכל טריפות בפרהסיה, אינה מועלת עכשיו. ואולם נופלת ממנה הרבה כוונת הרב מטעם ההוא, שאחרי כל מה שהוא, אחרי שלא היה לו מעולם כל חינוך יהודי ואין לו שום ידיעה ביהדות והוא מתנהג בפרהסיה בהפקרות, או, מה שגרוע יותר מזה, שבצנעה בביתו הוא מתנהג בהפקרות, ובפרהסיה, מכיון שנבחר

לרב, התחיל להתנהג ברבנות ומבקש לכבוש את כל עניני הדת והיהדות — מין חנופה וצביעות כזו אין להבין כלל וכלל.

ה' מנחם אב נחכן הוא, והוא מספר בבדיחותא מעשים אחדים יפים מאד של רבנים מטעם והנהגתם ואת הרושם שעושים הדברים הללו על אומות העולם. אני איני יודע נחיכא זו למה היא באה, בעוד שאנו צריכים לבכות על מעשים כאלה, על שפלות האומה, שאנשים פוקרים כאלה, הרומסים ברגל כל קודש, מכונים אצלנו בשם רבנים ומגלגלים בעפר את כתר הרבנות — ועוד יש לנו הצדקה לומר שכך נאה ויפה לנו!

(סוף יבוא)

ר ב כ פ ו ל.

בארצות המערב.

מ.

במכה"ע הובאו בימים האחרונים שמועות שונות על דבר קבלת תלמידים ילידי חו"ל באיניברסיטאות ובבתי ספר טכנולוניים בגרמניה. הדבר נוגע בכלל אל היהודים מרוסיה, ואין ספק, כי על אדותיהם הנהיגו את החקים החדשים. ובהיות, כי הידיעות במקצוע זה מתחלפות ולפעמים סותרות זו את זו, אחשוב לי לחובה, להודיע דברים כהויתם.

ברוסיה טועים לרוב בהבנת הענינים האלה, מפני שסוברים הם, כי כמשפט האוניברסיטאות ובתי הספר הגבוהים בארץ מולדתם כן גם משפט בתי־חכמה אלה בגרמניה בנונע להשגחתם מצד הרשות. ואולם לא כן הדבר. בתחלה עלינו לשים אל לב, כי אין בתי מדרש החכמה בגרמניה תלוים בדעת ההנהגה הכללית של הממלכה, אלא כל מדינה ומדינה תעשה בכיוצא בזה ככל הטוב בעיניה. ולפיכך אם הנהיגה ממשלת פרוסיה חקים חדשים בנוגע לקבלת התלמידים באוניברסיטאות, אין החקים האלה נוהגים בסכסוניה או במדינת בווריה. זו ועוד אחרת, אפילו במדינה אחת אין הממשלה קובעת חקים כללים, שהרי במובן ידוע עומדת כל אוניברסיטה ברשות עצמה על פי תקנותיה, ואי אפשר לשר הממשלה (כי חוק מדיני אין עדיין בדבר הזה) לשנות את תקנות האוניברסיטה כהעולה על רוחו.

ובנונע לקבלת היהודים אל בתי מדרש החכמה, הנה עצם הדבר כן הוא: בשנים הראשונות לא היו מקפידים? מצד הנהגת האוניברסיטה בנונע לקבלת תלמידים ילידי חו"ל, ולא השגיחו אם התקדמו בתחלה בלמודי נימנזיום כנהוג או לא. שהרי לפי דעתם, כל מי שרוצה ללמוד ו מ ש ל ם ש כ ר ל מ ו ד יבוא וילמוד. הם דרשו רק תעודה מכל תלמיד הבא ללמוד על ישרת דרכו, כן היה הדבר נוהג ימים רבים. וגם כאשר נמר איש כזה את למודיו ועמד על המבחן הכתירוהו בתואר „דוקטור" כראוי לו, אלא שהממשלה לא העמידה אותו בשום שירות מדינית, וגם הבחינה של האוניברסיטה הגרמנית אינה כלום. כי לא כהאוניברסיטאות בשאר המדינות אלו שבגרמניה. הראשונות מאושרות ומקוימות מצד הממשלות בתור ועד לבחון תלמידים, ואולם בגרמניה לומדים רק חכמה לשמה, ומי שנמר למודיו באחת האוניברסיטאות בארץ ההיא עומד מחדש על המבחן כדי להמנות באיזו שירות, רופא או ארבוקט או מורה ובדומה. יוצא מן הכלל הפרופיסור באוניברסיטה עצמה שאיננו צריך לבחינה מצד הרשות, כי כאמור כבר, עומדת כל אוניברסיטה ברשות עצמה, ולא להעמיד פקידי הרשות או רופאים וארבוקטים מטרתם. כבר קרה—וזה אמנם היה רק כיוצא מן הכלל — כי נתקבל לפרופיסור שלא מן המנין ובלי קבלת פרס אדם שהצטיין באיזה מקצוע מדעי, אפילו אם לא למד מעולם בנימנזיום וגם לא גמר את חוק הלמודים השייכים לזה בינו לבין עצמו. והו שריד

קטן מן ה„חירות הלמודית" שהיתה נהונה בבתי מדרשי החכמה בגרמניה בימים שעברו ואשר על אדותיה מסרו נפשם בעת ההיא.

כן היו הדברים נוהגים והולכים שנים רבות, ואל בתי החכמה בגרמניה נהרו מכל אפסי הארץ. מובן מאליו, כי אפילו אם לא הקפידו מצד הרשות בנוגע ללמודי התלמידים בבחינת הכשרתם לזה על פי חנוכם, הנה לא קרה, כי יכנס איש לבית המדרש בלי שום ראשית למודים, כי מה יעשה איש כזה באוניברסיטה? ולאיזו תכלית יבלה עתו ויפזר מעותיו באוניברסיטה? אפשר כי למד אדם בבית ספר ריאלי ונפשו חשקה להתקדם בלמודי החימיה והוא בא לברלין או לאחת האוניברסיטאות בגרמניה לשמוע תורה מפי חכם מפורסם. בכיוצא בזה לא דקדקו עמו על מה שלא השלים את חוק למודי הגימנזיום. כי יתכן שיכשר האיש ללמודי הטבע גם בלי דעת השפות העתיקות. אבל ראשית למודים יש כמובן לכל אדם הבא להכנס אל האוניברסיטה, ובשופטני לא עסקינן.

ואולם כשם שיש כמה ענינים מוזרים בין אחינו המזרחיים כן הצטיינו גם בדבר הזה. בימים האחרונים רבו לבוא צעירים מרוסיה ופולניה בלי שום הכנה ללמודים כלליים, כי מבית המדרש או מן הישיבה באו ישר אל האוניברסיטה. בתחלה היה הדבר ל פ ל א בעיני מורי בית החכמה ותלמידיהם מילידי הארץ. וזאת לדעת, כי הראשונים היו באמת בעלי כשרון נפלא, ואם כי לא ידעו כלום בבחינה למודית, הנה בכשרונם ובשכלם החריף תפשו וקלטו אל מוחם אותם הלמודים הדרושים להם, ובכמה פרטים עלו על חבריהם הנולדים בארץ. ואולם בימים האחרונים היה הדבר לעין מ כ ת מ ד י נ ה. עכשו רבים מאד הבאים לגרמניה „ללמוד באוניברסיטה", וביניהם גם רבים בלי שום כשרון ובלי התמרה. ורק בידעם, כי ילידי חו"ל מתקבלים בלי שום מבחן, הם באים לגרמניה „להיות סטודנטים". במצב כזה החלו המורים להרהר בענינים האלה, ואם כי היו קצתם אומרים: מה איכפת לנו, בשביל שוטים שקלקלו לא נבטל אנו את תקנות בתי החכמה, הנה הרבים התנגדו לזה וטענו: אין האוניברסיטה בית מקלט לכל איש הבא מרוסיה. לכל הפחות על הריקטור לדרוש מכל הבא להתקבל תעודה כי מוכשר הוא להבין את הלמודים והשעורים הקבועים באוניברסיטה גרמנית.

דבר זה היה עכשו למנהג, אבל שונה הוא בפרטיו ממדינה למדינה וגם מאוניברסיטה לאוניברסיטה. באחת מחמירים ובשניה מקילים. אם נזהיר את התלמידים הרוסים, כי לא יבואו לגרמניה להכנס לאוניברסיטה וכי אין להם שום תכלית בחיים, כאשר עינינו הרואות מעשים בכל יום — לא נפעל באזהרתנו כלום. כבר עשו כזאת רבים ולא ע תה בידם. וכשיבוא אחד הצעירים לפני מומחה בדבר באשכנז וינלה לפניו את צרת נפשו, תהיה שאלתו: הלא קראת מה שכתבו על אודות הדבר הזה במכה"ע. על זה ישיב: אמנם קראתי, אבל חשבתי, כי עמי ינהגו לפנים משורת הדין. בכלל אי אפשר לרוב הצעירים מרוסיה לתפוש במוחם, כי באם הנהיגה איזו אוניברסיטה בגרמניה תקנה, אין „לפנים משורת הדין" ואין יוצא מן הכלל.

איך שיהיה בדבר הזה, הרשות נתונה לכל איש לבוא לברלין ולנסות. יצאנו כבר ידי חובתנו בזה, כי ספרנו הדברים כהויתם והזהרנו את המעפילים לעלות, השומע ישמע והחדל יחדל. ואולם עוד שאלה חשובה במקצוע זה: כמעט כ ל הבאים הנה מרוסיה ופולין אין להם הספקה חמרית והם נושאים את נפשם לתמיכה מצד אחיהם בגרמניה. תקותם זאת תהיה להם למפח נפש, ואין קצב ונבול לצערם ולענים בארץ נכריה. בראשונה היו מתענים עד שכלה כחם, ואחרי כן היו אנשים טובים משתדלים לפני הקהלה או לפני איזו חברה, כי תתן להם די הוצאות הדרך לשוב אל ביתם. ואולם עכשו גם דבר זה בטל. כבר אירע למשתדלים כאלה פעמים אין מספר, כי העיזו פניהם וצעקו בבית לשכת הקהל ע"ד צעירים כאלה, ולבסוף הוציאו, כמעט בחווק יד, אותה התמיכה בכסף שאנשי הקהל נותנים גם לבני ארצם: ארבעה או חמשה מרק במעות מדינתנו!

על צד האמת אי אפשר לקבול כל כך על היהודים בגרמניה. הפרנסות נתקלקלו והעתים רעות מאד. העניות הולכת ומתרבת בין אחינו, צרכי הקהל מרובים והמתנדבים ימעטו. אי אפשר לצייר הדבר, איך נהפך

הנלגל על היהודים בגרמניה במשך שתים שלש שנים. ולא זו בלבד, אלא אפילו מעט הצדקה היוצאת עוד מתחת יד קצת נדיבי אחינו בשביל יהודים מרוסיה ופולין נעשתה עתה כעין מונופולין בידי בעלי טובה ידועים, ומידם אי אפשר להוציא אף פרוטה. נבוא אל אחד הנדיבים ונספר לו: פלוני מרוסיה, איש צעיר בעל כשרונות שאינם מצוים, בלה ימיו בלמודים וקיים תורה מעוני ומדחקות ועכשו הוא חולה וצריך לתמיכה, בכדי שלא יתם לנוע. אם האיש הוא בעל לב טוב, ישמע לספורך עד כלותך, ואחרי כן ישיאך עצה מהוגנת, ללכת לפלוני ה„קבצן" הנודע, אשר אתמול היה בביתו ולקח ממנו מתנה הגונה בשביל ענינים כאלה. העצה הסטיריוטופית הזאת ידועה לכלנו כבר, וגם יודעים אנחנו מה טיבה. איך שיהיה, הנה אוכל לספר בקצרה: לאחד מאלף אפשר שיצלח להשלים בלמודיו, והנותרים תמים לגווע ברעב ובחסר כל. וזאת לדעת, כי מאלה שהשלימו את חוק למודם אין אפילו אחד מעשרה אשר תהיה לו תועלת ממשית בלמודיו. גם „דוקטור" אשר לא ימצא דרכו בחיים הוא כעת מן החזיונות הנראים בכל יום. אפשר כי פלוני או פלוני מפרנסים את עצמם בעבודה ספרותית, אבל כמה מהם יצלחו לזה? ואולם יען כי אירע הדבר, כי אחד הצעירים מרוסיה נכתר בתואר „דוקטור" בחו"ל והיה לסופר, הנה זאת היא התשובה הכללית מצד כל הבאים הנה: נגמור למודינו באוניברסיטה ואחר כן נעסוק בספרות.

מובן מאליו, כי בין הצעירים הרבים הבאים הנה מרוסיה ופולין יש גם בני כשרון מרובה באופן מפליא, ואבנים יקרות כאלה מוטלות באשפה וכשרונם יעלה בתוהו מחוסר כל ומדאגת פרנסה. אבל זאת היא חובה המוטלת על העשירים והבינונים ברוסיה, לדאוג להספקת הצעירים האלה, ואין שעור וערך לעושר הקולטורי אשר הם מעשירים את עמנו בזה. אפשר אם היה מוסד כזה, אשר רוב בנינו ברוסיה, כלומר, כי היו הכספים באים משם, היינו יכולים למשוך את היהודים הרוסים הגרים בגרמניה ובמקצת גם איזו נדיבים מגרמניה לצורך ההספקה הזאת, אבל באותו האופן שיעשה הדבר כעת — אין זה אלא איבוד מיטב כחותינו בידים. כבר אמרתי להציע עצה חיובית במקצוע זה, אבל נואשתי מכל אלה, בידעי מה טיבן של כל ההצעות בספרותנו. לפני ירחים אחדים ספרתי את הדברים באזני הקהל העברי והנה זה בא אחד הכתבנים להוכיחני על פני, שהרי נודעים לו הענינים היטב, כי בשכבר הימים היה בדעתו ללכת לברלין וגם בא עד קאֶנינסברג, אלא כי שם נמלך בדעתו וחזר לווארשוי. אלמלא היה הדבר מצער כל כך, הייתי כותב על זה סטירה יפה.

ש. ב״ד.

הבחירות באוסטריה ואונגריה והיהודים.

הימים הם הימים שאחרי הבחירות, בחירות בגליציה ובביהם לועדי המדינות ובחירות באונגריה לועד הממלכה. השאון היה גדול, המלחמה היתה כבדה, באונגריה נשפך דם לרוב, ואחרי כל אלה לא נשתנה הרבה מצב המפלגות למחלקותיהן מאשר היה עד כה. בגליציה גברה יד אצילי הפולנים כבתחלה, וליתר המפלגות נשאר מועט בלתי נכר בבית הועד. בביהם נתרבה מעט מספר הראדיקלים; אבל רשומם לא יהיה נכר כל כך, כי השנוי הוא רק שנוי השם בלבד ולא שנוי הדעות. ל„אשכנזים לאומים" יקרא היום „אשכנזים גמורים" („אללדייטשען") ול„טשיכים צעירים" — „טשיכים ראדיקלים" ול„טשיכים ישנים" — „טשיכים צעירים". באונגריה נשאר השלטון ביד הליבראלים, אף על פי שמפלגת קושוט הראדיקאלית, השואפת להפרד מאוסטריה, הרויחה עד כדי עשרים מורשים. „מפלגת העם" הקלירי־קאלית־האנטיסמיטית, שהעלתה אבק רב כל כך וסכסכה את יושבי הארץ זה בזה כשלשה חדשים לפני הבחירות, לא העשירה בלתי אם בחמשה מורשים, וגם מספר היהודים בפרלמנט החדש הוא עתה כמו בהקודם לו: ששה עשר, והם נפרדים בתוך ארבע מפלגות, ואף אחד מהם — מילתא אגב אורחא — לא נבחר בתור יהודי, וכי יהיה ליהודים דבר אל הפרלמנט, אין להם מי שידבר בשמם. הנה כן אפוא אין תוצאות הבחירות נכבדות ורבות ערך לעמי אוסטריה ואונגריה.

והנה אמנם אין אחינו היהודים בוחרים בשביל עצמם בלי אמצעי, כלומר אין החוק נותן להם רשות לבחור מתוכם אנשים שיהיו באי כחם בפרלמנט, באשר אינם נחשבים בעיני הממשלה ככתה בפני עצמה ואין להם זוית מיוחדת באיזו מדינה ששם הם רוב המנין ורוב הבנין של יושבי הא״ץ. ובכל זאת הרגישו המה את פעולת הבחירות יותר מכל עם ולשון. לא לשוא הם נמשלים בארצות האלה ללשון המאזנים, המרגישה על כרחה כל שנוי קטן במשא שעל הכף, מבלי אשר הניחו עליה איזה משא. היהודים נמשכים על כרחם לתוך הרעש בשביל אחרים, ובכמה מקומות דעתם מכרעת. כל המפלגות, מלבד האנטיסמיטיות, עוגבות על דעותיהם בבחירות וסובבות אותם בדברי חנופה, בחן ובכבוד, בהבטחות ובנתינת תקוות טובות — „תעלה בעדניה סגיד ליה". והיהודים רואים את עצמם בימים ההם בתור בני אדם, בתור אזרחים, אשר עתידות המדינות תלויות בדברי פיהם, ורגש גאוה תוקפם, וכמעט ישכחו מקומם וזמנם. אז יבואו האנטיסמיטים להורידם משאתם, לגלות כל קלונם ולהראותם את הממשות שבחיים כמו שהם. הם מוציאים את כלי נשקם הישן, הבדוק והמנוסה — את עלילת הדם וטופחים בו על פניהם לאמר: שובו לכם אל החורים, שנחבאו בהם אבותיכם.

גם באונגריה וגם בביהם התחדשה עתה לרגלי הבחירות, עלילת הדם. באונגריה העבירו הכמרים ועושי דבריהם, עוד ימים רבים לפני הבחירות, שמועה, כי הממשלה הליבראלית מכרה ליהודים בסכום כסף ידוע מספר ילדים נוצרים, לחנך בדמם בתי כנסיות חדשים. והשמועה לא החטיאה את המטרה. בכל רוחב ארץ אונגריה נפל פחד גדול על האמות וילדיהם. שבועות אחדים שמרו הנשים את ילדיהן בחדריהן ולא הניחום לצאת החוצה. וכל עובר אורח שנראה מחוץ להערים, אם יהודי ואם נוצרי, לא נקה ממכות ופצעים, כי נחשד שהוא שליח הצבור היהודי אשר שלח אותו לצוד ילדים. מקרים מתמיהים כאלה קרו לרוב בכפרי אונגריה בימים שלפני הבחירות, וגם דם נקי נשפך לרוב בארץ ההיא. שום יהודי לא ערב לבו לצאת מתחום הערים בלי כלי נשק. וכל החרדה הזאת לא התעוררה, אלא בכדי להשפיל מעט את גאות היהודים היוצאת מגדר הרגיל בימי הבחירות, בשביל החלקות שהם שומעים כל היום מפי המפלגות המתחרות בדעותיהם של היהודים. מפלגת הליבראלים, מפלגת קושוט ומפלגת אוגרון, שלשתן רכשו להן מספר בוחרים יהודים, ובני „מפלגת העם" האנטיסמיטית רגזו וחרקו שן.

בביהם התחדשה עלילה דומה לגמרי לעלילת פולנא. ביער סמוך לנאכוד נמצאה גוית נערה נוצרית מנותחת לנתחים. והאנטי־סמיטים התחילו לשלוח שליחיהם למקום המעשה, לשכור עדים, למשוך את לבות העם לתכליתם ולערוך הקירה ודרישה מיוהדות שלא בכח בית דין. במהרה הצליחו למצוא עדים שראו במקום ההוא אדם בעל זקן שחור ומקל בידו דומה לגמרי למקלו של הילזנר. השופטים עמלים לשוא לגלות עקבות הרוצח, ומכתבי העתים של האנטיסמיטים כבר עשו מטעמים לקוראיהם, עד שמצאו בתי הדין לנחוץ להוציא פקודות נמרצות לבלתי הדפים כלום בענין הזה בטרם תכלה החקירה והדרישה. הרצח הוא חידה סתומה כחידת הרצח בפולנא,

והחידה לא תפתר רק בשימנו על לב כי המקרה אירע בימי רעש הבחירות, בימים שהיהודים מרימים מעט את ראשם כבני אדם, בראותם כי המפלגות הנלחמות מושכות אותם זו לכאן וזו לכאן ונותנים עליהם הוד בני אדם בעלי דעה וזכות בחירה.

נפלא הדבר כי בגליציה — אשר גם שם לא יעברו ימי הבחירות בשובה ונחת, וגם שם יקרבו הקנדידטים את הבוחרים היהודים כאחים בשעת הנאתם — שם לא יקרו עלילות דם בימי הבחירות ואף לא לפני הפסח. הדבר מתמיה ביותר בדעתנו כי המדינה החשכה והעניה הזאת עלולה ומסוגלה יותר לאמונה טפילה ולקנאת דת ממדינות אונגריה, ביהם ופרוסיה, שיושביהן התקדמו כבר. פתרון הדבר הוא, כי בגליציה — וכן הוא גם ברוסיה ופולין וברומניה — אין צורך כלל לאנטיסמיטים ולכמרים להשפיל את כבוד היהודים באמצעים מלאכותיים, כי פה הם בזוים ומתועבים למדי. פה לא ייראו צוררינו פן ירימו היהודים ראשם יתר מדי. כי העניות מגולתם, ובמקום שאדוני הארץ, האצילים והפקידים עומדים לא יעמדו היהודים לעולם; ויתר יושבי המדינה הלא הם רק אכרים, שלשלומם ולכבודם לא יקפידו התקיפים; עליהם יוכלו היהודים להשתרר ולהתנאות כנפשם שבעם. והאכרים ויתר ההמון לא ימציאו עלילות מדעת עצמם.

רגילים הפרלמנטרים הפולנים, ואחריהם גדולי היהודים הנכרכים אחריהם, להתפאר כי בגליציה אין אנטיסמיטיסמוס, והנה זה באים מכתבי־העתים שלנו האשכנזים והעברים כפעם בפעם ומראים באצבע על מעשים ומאורעות שונים ומוכיחים מהם כי השנאה לישראל בגליציה קשה מביתר המדינות: פה התקומם העם אל היהודים להכותם, לבוז רכושם ולהצית אש בבתיהם, שם יש משוא פנים בדין, פה גוזלים מיד החנונים היהודים את פרנסתם הדלה ושם לא יכול אסקולטנט יהודי לעלות למעלת שופט עד שימיר דתו, ועוד כהנה וכהנה. למי נאמין? בתור מכיר את המדינה אוכל לחוות דעתי, כי הדין עם הראשונים. אין אנטיסמיטיסמוס בגליציה, יען כי פה לא פעלו עוד אותן הסבות שהן בוראות אותו ביתר הארצות. כי מה הוא האנטיסמיטיסמוס עתה? הלא הוא תולדות קנאת הבצע והכבוד. בארצות שהיהודים עושים בהן עושר בלי מעצור ועולים במעלות הסוציאליות מעל יתר האזרחים, שם תקום קנאה בלבות הנחשלים בדרכי החיים ובלבות אלה אשר בעונם אבד מהם כבודם האזרחי, בחשבם כי היהודים הזרים גזלו את עשרם ואת טיבם בכשרונם ובערמתם המיוחדים. אכן לא כן בגליציה. פה כל עושר הארץ ביד האצילים, ביד בתי האוצר שבחוץ לארץ וביד הכנסיה, כלומר ביד הכהנים והמנזרים. ואת העושר ההוא לא יוכלו היהודים לכבוש להם. המון העם הם עניים מרודים, וחוק הרבית שם מעצור גם לבני בריוני שביהודים לבלתי התעשר אפילו מפסולת, ובאמת יהודי גליציה כמעט כלם אביונים. קללה סוציאלית רובצת עליהם, והם נועים ברעב לעיני יושבי הארץ. מתפרנסים הם זה מזה, ולא ינעו בהון יושבי הארץ לרע. ולכן לאנטיסמיטיסמוס במובן אירופה אין כל מקום. והמקרים, אשר בהם נראה סכסוכים בין נוצרים ויהודים או גזל משפט יהודים ביד הרשות, אינם תולדות האנטיסמיטיסמוס, כי אם תולדות הבוז והקלון אשר בלבות יושבי הארץ נגד היהודים. והבוז הוא הבוז הישן של הדורות הקודמים, שלא הספיקה התנועה הליבראלית של המאה הקודמת לבערו מן המדינה הזאת, העומדת עדיין במעלת הקולטורה של הדורות התיכונים. במצוקת היהודים בגליציה בכלל לא נראה שום אות אנטיסמיטיסמוס בצורתו החדשה. אין בה לא שנאה ולא קנאה, לא שאיפת נקמה ולא הסתת העם נגד היהודים, כי אם רגש בוז מתוך יהירות דתית וגאות אצילים נגד בני אדם השפלים מהם. היהודים הרגילו לקרוא לכל עָוֶל הנעשה להם „אנטיסמיטיסמוס", והוא שם מוסכם, שלמדו ממכתבי העתים, ע"כ יקראו בו גם את העול הנעשה להם פה, אף שאין יסוד לדבר. די להזכיר את הדבר כי כמעט כל האצילים הבינונים בגליציה, וגם מקצת כהנים גדולים, שמו להם בשנים האחרונות יהודים לבני משק ביתם ולמנהלי נכסיהם, ובכל מקום שאפשר שוכרים הם פועלים יהודים ואין פוצה פה לנגדם. במדינות אחרות ייראו לעשות כן, מפני מה יאמרו הבריות. בזה מצאו בערים הקטנות אלפי יהודים כעין תשלומים בעד המסחר שהתקלקל. אין אפוא מקום לתערומות מכתבי העתים שבחוץ לארץ על אשר בבחירות יעמדו היהודים לימין האצילים והקליריקאלים ויעזבו את הדימוקרטים הגוזלים פרנסתם בקנאתם להאכרים. בערים רבות בגליציה יִבָּחרו יהודים לראשי האזרחים ובערים הקטנות ינהלו היהודים כמעט לבדם את כל עניני העדות.

אכן אין כלל שאין בו פרט. בשתי הערים הראשיות, לבוב וקראקוי, יש אנטיסמיטיסמוס במובנו העיקרי, וביחוד בעיר קראקוי, והוא תולדות התפשטות הסוציאליזמוס פה. מכתבי העתים הפולנים, אף שאינם אורגני אנטיסמיטים, מלאים רוח בוז ולעג נגד היהודים, כי הפולני הגאה, כמו בהליכותיו בחוץ ובבתי הפקודות כן גם בשבתו אל שלחן הסופרים, אינו יכול להוציא רוחו בנוגע ליהודים בלי לעג וקלס על עשירי היהודים ומשכיליהם ובפגיעה בכבודם. על כן רוב היהודים המשכילים לא יוכלו לקרוא במ"ע פולני של האזרחים והאצילים ויבחרו במכה"ע של הסוציאל־דימוקרטים, החונף ליהודים, או במ"ע אחר המתנגד להשליטים. ומפני זה הוא מדבר פעמים חלקות ליהודים, למען יתמכו בידו; או יש שהם מתעבים את כל מכתבי העתים הפולנים יחדיו ויקראו במ"ע אשכנזים. תולדות הדבר הוא, כי כל האנטליגנציה הצעירה של היהודים בשתי הערים האלה יסתפחו למפלגת הסוציאל־דימוקרטים או לכל־הפחות למפלגת הדימוקרטים. הדבר הזה גרם כי כל הנוצרים שדעתם מכרעת עוינים את היהודים, ומכתבי עתים אנטיסמיטיים קמו פה הגרועים עוד מחבריהם בווינא ובביהם. ואחריהם ימשכו חלק רב מן האנטלינגנציה הנוצרית ורוב ההמון של האזרחים הקטנים. בימי הבחירות מקימים אלה תמיד קנדידטים קליריקאלים־אנטיסמיטים, להכעיס את היהודים ואת הסוציאליסטים, וכיון שבא הדבר לידי כך, יתחברו כל היהודים, גם החסידים ובעלי הבתים הפשוטים, בבחירות אל הסוציאל־דימוקרטים או להליבראלים. ופה אין אימת ראשי הקהלה והרבנים גדולה כל כך על בני הקהלה כבערים הקטנות, ואין השליטים יכולים להכביד אכפם עליהם על פיהם. מחזה מעורר חמלה הוא לראות איך ירבו ראשי הקהל והרבנים בלבוב ובקראקוי על פי פקודה מגבוה לפני כל בחירה להתחנן במודעות ובהכרזות אל צאן מרעיתם, לעשות רצון התקיפים, והכל לשוא. ראשי הקהל ינחלו רק קלון וקללות, והעם יבחרו רק לפי דעת עצמם.

בבחירות האחרונות נראתה התנגדות דעת הקהל היהודי להמפלגה השלטת בעצם תקפה, כי מאסו היהודים בשתי הערים הראשיות גם בהקנדידטים היהודים שהקים ועד הבחירה של השליטים והקימו מדעת עצמם קנדידטים יהודים אחרים, וכאשר לא הצליחו באלה, בחרו (בקראקוי) בנוצרי דימוקרטי, למען הראות שנאתם להמפלגה השלטת. בחוץ לארץ הודיעו מכתבי העתים בתור דבר מתמיה, שהיהודים בקראקוי מאסו בראש הקהל ובחרו במתנגדו הנוצרי. והדבר יפלא עוד יותר בשימנו אל לב כי ראש הקהל בקראקוי ד"ר הורוויץ חביב

בקהלתו ומרוצה לרוב בני הקהלה, כי הרבה לעשות עמהם טוב וחסד, ולעומת זה הדימוקרטים הגליצים מציקים ליהודים הרבה יותר מן המפלגה השלטת וגם הרבה יותר מן האנטיסמיטים הווינים. המפלגה הזאת יסדה פה את חברות הקונסום בכל הערים והכפ־ים להוציא את המסחר הקטן, ענף הפרנסה האחד והמיוחד, שרבבות היהודים מתפ־נסים ממנו, מיד היהודים ולתתו ביד האכרים, והפכה בלי חמלה רבבות בעלי בתים יהודים לאביונים. ובכל זאת לו התיצב הד"ר הורוויץ בתור קנדידט דימוקרטי היו הכל בוחרים בו. אך עתה שבא בתור־קנדידט של האצילים ביחד עם קנדידטים קליריקאלים, לא יכלו לסלוח לו. הקצף על הד"ר הורוויץ גדול כל כך בעיר, עד שבני הקהלה חותרים חתירה תחת כסא נשיאותו בקהלה ורוצים להפילו בבחירות הקהל הקרובות. ברור הדבר כי גם אם יצליחו ויבחרו נשיא חדש כלבבם מן הצעירים, יהיה גם זה מוכרח להכפף תחת יד המפלגה השלטת. כי בתור איש פרטי נקל לדבר ככל העולה על הלב, אבל בתור איש אופיציאלי, הנושא והנותן עם הרשות, קשה להתנגד לה וכמעט אי אפשר הוא. אבל העם אין לו אלא רגשותיו השטחיים, שהתפתחו אצלו לפי מצב הענינים ואינו רואה את הנולד. המה שוכחים כי הפוליטיקה הנפתלה הזאת גרמה לפני חמש שנים את התקוממות האכרים אל היהודים בכל גליציה המערבית, כאשר תמכו היהודים בידי מתנגדי הממשלה לבחור את הסוציאליסט דאשינסקי לבית ועד הממלכה. האכרים אינם שונאים את היהודים; אבל יש כח בלשון האנטיסמיטים הקראקאים להטותם בכל עת לחפצם על ידי שמועות שוא. אז נשפך דם אנשים נקיים ואבד הון אלפי משפחות עניים בשביל חטא איזו משכילים שאננים בקראקוי, העושים פוליטיקה בבלי דעת.

הנה כן אפוא היו תוצאות הבחירות נכבדות ורבות ערך ליהודים יותר מאשר לכל עם ועם, אף שאין להם בשום גוף פרלמנטרי אף בא־כח אחד מיוחד להם.

שמעון מנחם לזר.

במכתבי־העתים.

הנה החוברות הראשונות של מכתב־העתי האשכנזי החדש היוצא פעמים בחודש בשם „דאס פרייע ווארט“! את מגמת פני האורח החדש הזה מכירים אנחנו מיד בקראנו את מאמר־הפרוגרמה אשר בחוברת הראשונה. אכן ברוך הוא כטעמו, ברוך יהיה בבואו!

הן אמנם מכתבי־עתים יש לנו למדי, אומר כותב המאמר, ובנוגע למטרות מיוחדות אולי גם יותר מדי. ואולם מכתבי־העתים ההם משמשים כל אחד ואחד לענינים ידועים, למטרות ידועות, לשאיפות ידועות, להברות או למפלגות ידועות. „אבל אנחנו אין לנו אלא ענין אחד אשר בשבילו אנחנו נלחמים — האמת; אין לנו אלא מפלגה אחת אשר אותה אנחנו מנשאים — מפלגת בני האדם; אין לנו אלא מטרה אחת אשר אליה אנחנו שואפים — התקדמות בכל מקצוע של חיי האדם ועסקיו ותקותיו“. ואת התנאי העיקרי להשגת התכלית הזאת רואים העורכים רק בזה, שתהיה רשות לכל חבריהם בדעה להגיד איש איש את כל לבו. וזה הדבר אשר עורר אותם ליסד מ"ע בשביל החמלה החפשית („דאס פרייע ווארט“).

„התקופה שאנחנו חיים בה תקופה נפלאה היא. ההפכים הסותרים ביותר זה את זה דבקים יחדו ומשמשים בערבוביה, ואין תקוה לשלום ביניהם. יש לנו התורות היותר נחמדות בנוגע לאהבת אדם ולשלום הנצחי — ועם כל זה מוכרחים אנחנו לראות גם את הנאורים שבעמים, לא לבד שיוצאים הם למלחמות, כי אם גם שחוזרים ונוהגים מנהגים במלחמותיהם אשר יבושו בהם עתה גם רבים מן הפראים. גלינו דברים והמצאנו המצאות הנפלאים ביותר — ועם כל זה לא הוטב גורלו של האדם בכלל הטבה שיש בה ממש. פתחנו לנו את שערי השמים ושמי השמים, אשר שם גם אנחנו וגם כדור האדמה אשר לנו לא נהיה בלתי אם כאבק פורח — ועם כל זה עושים אנחנו העויות משונות כאלו כל העולם הגדול ההוא לא נברא אלא בכדי להקיף רק אותנו. מתפארים אנחנו כי יש בנו רוח בקורת חפשית — ועם כל זה חוצים אנחנו עוד עד צואר בים של השקפות ושל הרגשות אשר מקורן בתקופות הבערות היותר גדולה. קנינו לנו את המדעים היותר נשגבים — ועם כל זה אין אורם מאיר לבני האדם בשדרותיהם הרחבות ובמושבותיהם העמוקים, כי אם רק ליחידי סגולה. יש לנו אמונה צרופה אשר בה נתהלל כל היום — ועם כל זה אין היא בלבבנו כי אם בפינו, והמתהללים בה ביחוד יש שהם עושים תועבות אשר לא עשו גם הגוים. פותחים אנחנו בכל יום ויום דרכים חדשים למסחר העולם — ועם כל זה מקימים אנחנו על ידי הלאומיות ועל ידי השוביניסמוס שלנו גבולים בין העמים אשר לא יעברו. יש לנו תקנות יפות אשר על פיהן ינתן משפט אחד וחקה אחת לכל האדם — ועם כל זה יש לנו אזרחים בני מדרגה עליונה ובני מדרגה תחתונה, ויש לנו מי שיש לו זכיות ומי שאין לו, ויש לנו מכבדים עם מנודחים. הפכים כאלו הסותרים את זה כבר היו לעולמים; בתקופת ימי הקולטורה העתיקה. הפילוסופיה ומלאכת המחשבת עלו עד למדרגה שתפארת תהיה לאדם עד סוף כל הדורות, ואולם רק מתי מספר נהנו מהן; ההמון כרע תחת עול אמונה פוליתאיסטית, אשר התפוצצה ולא התחדשה, ותחת עול תורת עבדים, אשר גם אנשים כאפלטון וכאריסטוטלס ראו אותה בתור דבר נחוץ שאי אפשר לבטלו מן העולם. העולם העתיק לא מצא את הקשר לחבר את ההפכים, ועל כן חזר לתהו ובהו.

„ואולם אנחנו היום יש לנו אמצעים יותר מן הקדמונים, בכדי לישר את ההפכים. נסיונות רבים קנינו, וסקירתנו גדולה יותר מסקירתם של הראשונים. קודם לכל יש לנו המדעים, שהם חסרו להקדמונים כמעט לגמרי, ומושלים אנחנו בהטבע ממשלה שכמותה לא היתה עוד וכחותינו גם הם נתפתחו אלף פעמים ככה. מושג כבוד האדם נתברר לנו, ואת הכבוד הזה אנחנו מיחסים לכל הנברא בצלם אדם. בכלל עשינו פסיעות גדולות לפנים, — אבל הדבר הזה, כפי הנראה, הועיל רק להגדיל את ההפכים. את העבדות החמרית בטלנו מן העולם, ואולם העבדות הרוחנית, המוסרית והאיקונומית קיימת עוד בכל תקפה. התהום שהיה בין איש כסוקרטס ובין העני שבעניים באתונא לא היה גדול כל כך כאותו התהום אשר בימינו בין החשובים שבעיר גדולה מצד אחד ובין הפחותים בערים הנדחות מצד השני. העבד הקדמוני יכול היה לעלות למדרגה גבוהה של השכלה; אבל מה יעשו כיום בנידון זה בני ההמון, בשביל שיהיו נגאלים מטמטום המוח והלב שלהם? אנשי הכתות השליטות מבינים על פי רוב את הדבר, ואולם הרצון הטוב חסר להם. יודעים הם את התורות הטובות, ואולם לא יעלה על לבם לעשותן. מתאמצים הם לקנות לעצמם חירות והשכלה, ואולם

אינם רוצים כי הקנינים האלה יהיו לנחלה לכל אדם ואדם בלי הבדל. רואים הם סכנה לעצמם בשעה שגם אחרים יהיו כמוהם, ועל כן רוצים הם שיהיו תמיד מלומדים וסכלים".

ובהמשך המאמר אנחנו קוראים:

„מעולם, בשום תקופה מתקופות ההיסטוריה, לא גדלה עוד הצביעות כמו בימינו! ברומא היו נפגשים רק אוגורים אחדים שהיו מצחקים בחשאי איש לעומת רעהו על סכלותו של ההמון, ואולם ביום עולה מספרם לאלפים, והם מצחקים על סכלותם של בני האדם ועל אמונתם בהם בריש גלי. האמונה היתה לשוט ביד התקיפים..."

ובעל המאמר מוסיף ומבאר כי אמונה כזאת, בלי רוח חיים, מן המוכרח שתהיה לעול כבד על העם, אשר סוף סוף ישליך אותו מעליו; ואולם עם האמונה ישליך גם את המוסריות.

„אכן רק דבר אחד יוכל להושיע, והוא מובן מאליו, משום שהוא מונח בטבע ההתפתחות הטבעית של האדם: עלינו להורות את ההמון, כי המוסריות הוא דבר בפני עצמו ויש לה חקותיה המיוחדות, וכל המתקומם להן ברב או במעט אם במה שיחטא להכלל ואם במה שיחטא לאיש פרטי, ענש יענש באין מציל".

זה הוא הרוח המחיה את מכתב־העתי החדש ההוא, ואל הרוח הזה מקבילים גם המאמרים אשר בחוברות המונחות לפנינו.

f.

השקפה על דברי המדינות.

(הועד המדיני של אוסטריה. — עניני ברית המסחר.—בילאוו.— הועד המדיני בצרפת. — החסרון בחשבון ההוצאה וההכנסה. — הצעות למלאות את החסרון.—הכנסות חדשות ומסים חדשים.— שביתת החוצבים בהרים.— יחום הממשלה למלחמה האיקונומית הזאת.)

הצרות האחרונות משכיחות את הראשונות בממלכת אוסטריה. הועד המדיני נפתח שם מחדש, והיו סוברים כי הריבות והצעקות בין מורשי הלאומים השונים ישמעו בבית מורשי־העם כמקדם. ואולם הפעם היה לב אחד לכל הצירים, וכלם מחאו כף לדברי השר קארבער אשר דבר באזניהם. על מה היו כלם כעת בעצה אחת? רואים הם, כי ענין המכס החדש, שהציעה ממשלת גרמניה, איננו שיחה בטלה בעלמא, וקרוב הוא לצאת אל הפועל. אם יהיה כדבר הזה, לא תעמוד ממשלת אוסטריה מנגד ובהכרח תאסור גם היא מצדה את המלחמה על גרמניה. השר קארבער דבר כזאת בדברים ברורים, וזה הוא מה שהפיק רצון מכל מורשי העם, וגם בכה"ע הללוהו מאד על אומץ רוחו. ובאמת בדבר הנוגע לחסרון כיס הכל שוים. כהגרמנים וכהטשיכים טוענים: אם תסגור ממלכת גרמניה את שערי ארצה בפני הסחורות הבאות מאוסטריה, נמוד לה כמדתה; ועיני כל בעלי האינדוסטריה באוסטריה תלויות לזה, כי יהיה גבול חוצץ בינם לבין בעלי האינדוסטריה בגרמניה. על כל פנים נוכחה ממשלת גרמניה כבר, כי לא בנקל תקום עצתה. כי גם מצד איטליה מכינים עצמם למלחמה קשה. ולא זו בלבד, אלא כבר נשמע, כי עתידה החבילה שתתפרד והברית המשולשת תופר. איך שיהיה, הנה בא השר בילאוו בין המצרים. מצד אחד כבדה עליו יד הקרקעיים, אשר אינם רוצים לוותר מהבטחותיו אף כפרוטה, ומצד השני רואה הוא הריסה גדולה על ידי שיטתו החדשה. גם יצא הקול, כי ימי נשיאותו מנוים וכי כבר נתן הקיסר עיניו באחר, למנותו במקום בילאוו. אמנם הוכחשה תיכף השמועה הזאת — במה"ע המדברים בשם הממשלה. אבל הכחשה כזאת אינה עושה עוד בגרמניה רושם. כל הנשיאים שנתפטרו בגרמניה מיום מלוך הקיסר ווילהלם השני לא נתפטרו אלא בעל כרחם, וכל עוד נשמתם בהם הם עומדים וצועקים: שקר הדבר! את מקומנו לא נניח! עד שיבוא לוקאנוס, השר הממונה על הפיטורין בגרמניה, והם כלים מאליהם.

גם הועד המדיני בצרפת נכנס לישיבה, ועליו לדאוג כדי למלאות את החסרון בחשבון ההוצאה וההכנסה של הממשלה העולה לסכום גדול. ענין החסרון הזה הוא ישן נושן, וכמעט בכל ימי היות הריפובליק השלישית לא היה חשבון ההוצאה וההכנסה כתקונו, כי יתרה תמיד ההוצאה על ההכנסה. וזה אמנם יובן בנקל: חובות הארץ הזאת רבים ועצומים. ואולם בשנים הראשונות היו נוהגים לקחת כסף בסכומים גדולים בהקפה כדי להאדיר את חיל הצבא, ובשעת ההלואות הגדולות לא היה קשה כל כך להוציא איזו מאות מיליון על דברים השייכים להנהגת המדינה, ושרי האוצר בצרפת ידעו להערים ולכסות דבר. ואולם המקור הזה נסתם כעת, וגם עלו בינתים החובות למעלה ראש. עתה אי עצה אחרת, אלא למעט בהוצאות או למצוא מקור חדש להכנסות. רוב המדיניים בצרפת אומרים: למעט בהוצאות אי אפשר וגם אין זה מן הצורך, כי אין הצבור עני. עלינו לבקש הכנסות חדשות; ובהיות כי בצרפת לא נהגו לשים מס על כל איש לפי ערך ה כ נ ס ת ו, אלא עיקר המסים הם מאשר י ו צ י א — היינו, כי שמו מסים על כל צרכי האדם, ובשעה שהוא קונה אותם הוא נותן חלקו להממשלה — לכן מערערין כעת על השיטה הזאת, אשר היא שיטה שאינה צודקת כלל. איש המכניס הרבה בעסקיו ולו עשר ונכסים, אבל אין לו אשה ובנים והוא מקמץ בהוצאותיו, יתן מעט לצרכי המדינה, וכנגד זה איש אשר הכנסתו מועטת בערך, אבל הוא בעל אשה ובנים, בהכרה כי לא יוכל לקמץ כל כך בהוצאותיו, ונמצא כי ישלם הוא את המסים במדה מרובה. והיכן מדת הצדק והיושר? זה כמה שהציעו להנהיג בצרפת מס מהכנסות איש ואיש, כנהוג כעת בפרוסיה ובאוסטריה ובאנגליה ובכמה מדינות אחרות, ושיהא כל איש חייב להודיע בכל שנה לפקידי הרשות, כמה עולה הכנסתו, ועל פיה יערכוהו לגבית המסים. ל ה ל כ ה מודים רוב הצרפתים בדבר. ואולם ל מ ע ש ה הם חולקים על זה מפני טעמים שונים. הטעם העיקרי הוא: הם יראים את פקידי הרשות בצרפת, כי אינם יודעים לכסות דבר, אלא הם דברנים, ודבר שנודע להם היום ב"סוד", ידעו למחר כל באי שער עירם. במדינות הנזכרות, אדם מודיע לרשות בכמה עולה הכנסתו, וזו גובה המסים, ואת הדבר תסתיר מכל איש. לא כן בצרפת. על פי הערכת המסים ידעו כל בני העיר "מה שמבשלת כל אשה בקדרתה". זו ועוד אחרת: עניני המס מסורים בידי שלטון הערים, וזהו הוא בכמה מקומות בידי סוציאליסטים, כי נבחרו ברוב דעות. והיה כאשר יודע בעיר, כי פלוני הפבריקנט מצליח בעסקיו, וקמו עליו הפועלים ויבקשו להעלות על שכר עבודתם, ואם לא תעשה בקשתם יקראו שביתה לעבודתם.

ובצרפת כעת—גם בלי זה—זמן השביתות. כי העובדים במקצועות שונים יתאחדו לשבות מעבודתם, כדי לאנוס את אדוניהם שישלמו שכר יותר הגון. גם בימים האלה קראו החוצבים בהרים שביתה לעבודתם. ובידעם, כי אחד מבני גילם יושב בסוד הממשלה, הוא השר מילרן, פנו אל הממשלה, כי תתווך את השלום, כאשר כבר עשתה פעם אחת

ושתים. ואולם בפעם הזאת השיב וולדק־רוסו את פניהם, יען נוכח, כי בהתערבו בענינים כאלה הוא מעלה עליו את חמת רוב האזרחים. אם הממשלה מתערבת בדברי ריב בין הפועלים ואדוניהם, הלא הותרה הרצועה! זאת היא מלחמה איקונומית, ואין להממשלה להכנס בדבר, אלא כל דאלים גבר! — איך שיהיה, על וולדק־רוסו לפלס עתה את מעשיו בזהירות יתירה, כי אורבים לו אויביו להפילו כעת טרם יבואו ימי הבחירות לועד המדיני—שיהיו בחודש מאי שנת 1992— כי בתכונת הממשלה תלוי גם דבר הבחירות.

מאורעות ומעשים.

הועד הפועל בווינא, בהודיעו על דבר „כשרון הפעולה" של הבנק הקולוניאלי, מוסיף כי בשעה שהתאסף הועד הפועל הגדול לישא וליתן על דבר פתיחת הבנק, עוד היה חסר סך 20,800 ל"ש לתשלום הסכום היותר קטן אשר בלעדו לא יוכל הבנק להפתח, ואולם אחדים מטובי הציונים קנו בכספם מניות של הבנק כפי הסך הנחוץ, וכזה קרבו את קץ פתיחת הבנק. בדבר כשרון־הפעולה של הבנק מבאר הועד, כי הבנק נעשה מוכשר לעשות את כל העסקים הנכנסים בחוג פעולותיו, אבל בכל זאת לא יתחיל עוד בעסקים, מפני שבעת הוסדו הותנה כי אין להבנק לעשות כל עסק כל זמן שלא יהיה לו הון של 250,000 ל"ש. במשך הזמן הוצעו לפניו עסקים שונים, וביניהם גם עסקים יפים וטובים, ואולם כל ההצעות ההן הושבו ריקם. ולא עוד אלא שסוד המפקחים על הבנק החליט כי גם מכאן ולהבא, עד בוא השעה הנכונה, לא יעשה הבנק הקולוניאלי כל עסק והונו ינתן בשטרות בטוחים כמו עד כה או יופקד בבתי אוצר היותר גדולים, בכדי שלא יהיה צפוי לכל נזק, בגלל זה יצמצמו כפי האפשר בהוצאות הנהגת הבנק בלונדון. באחרונה מעורר הועד את הציונים בכל מקום ומקום, כי יעסקו גם להבא במכירת מניות הבנק, בכדי להגדיל את הונו זלתת לו את היכולת להחל בפעולה. — הועד הפועל נשא ונתן ג"כ בדבר ההכנות אל הקונגרס החמישי והחליט כי הציונים שבכל מדינה ומדינה ימלאו ידי אחד מחבריהם להיות מרצה במו"מ ע"ד האורגניזציה, וכי ארבעה עשר ימים לפני הקונגרס תהיינה בכל הערים אספות אשר בהן ידבר ע"ד ארבע שנות הפעולה הציונית. — ביום ד' $^{10}/_{10}$ נפטר ר' שמואל זנוויל קלעפפיש המו"צ הראשי בווארשוי. ביום הלויתו היו החנויות סגורות באיזו רחובות מן הצהרים עד כלות סדר ההלויה ורבאות אנשים נהרו אחרי מטתו. — ביום 12/25 אוקטובר היתה שרפה גדולה בעיר קאזאן בקרבת הנמל אשר על גדות הוואלגא ועל המוקד עלו המשה חלקי העיר עם החנויות והסחורות. — ביום 12/25 אוקטובר הובל לקברות בווארשוי הנדיב הנודע היפוליט וואווועלבערג. אחר העגלה נהרו המון מלוים מכל מפלגות העיר, מורשי ועדים של מוסדות צבור שונים ותלמידי בתי למוד ובתי מחסה אשר נוסדו או נתמכו בידי המנוח וכו' וכו'. בבית הקברות ספדוהו מספידים רבים וכלם רוממו על לשונם את נדיבות רוחו של המנוח. — במאסקווא יעלו על במת התיאטרון של פוארע את המחזה הידוע „מעבירי המכס". הפוליציה נתנה רשיון להעלותו על הבמה רק בתנאי שמחיר הכניסה לא יהיה פחות משני רובל. — זה לא כביר נתפרסמו תוצאות בדיקת גופו של ווינטער הידוע ע"י הממונים בבית העליון בפרוסיה לשאלות דת ודין ועניני מדיצינה. ווינטער מת בחניקה והחתיכה בצווארו נעשתה אחרי מיתתו, וגם האברים נחתכו מגופו אחרי מיתתו. ע"י ראיות שונות נתברר כי ווינטער נרצח באותה שעה שהיה במעמד ההתרגשות. זה כבר נתן חוקר הדין את לבו לנאופי ווינטער, אבל עדי שקר ומכה"ע האנטיסמיטים הכריחו אותו להסיח את דעתו מענין זה ולהטות את הכף לצד אחר. הגוף התרוקן מדמו מפני שהיה מונח זמן רב במים. — לפי הכללים החדשים שקבעה האוניברסיטה בברלין תתקבלנה אליה תלמידות מרוסיה רק מאלה אשר גמרו חוק למורים של גימנזיום וקבלו את התואר „מורה" או „מחנכת". לעומת זה לא תדרש מן התלמידות הבאות מרוסיה תעודת היתר הישיבה באשכנז. — אחד ממיסדי בית המדרש העליון הרוסי בפאריז, הפרופיסור די רוברטי, הגיד לסופר מכ"ע „נאוואסטי", כי ראשי הלמודים בבית המדרש הזה הם: פילוסופיה, הנדסה, מיכניקה ותורת החימיה. קוראי השיעורים הם החכמים המפורסמים מעצניקאוו, קאוואלעווסקי, קארעיעוו, האמכאראוו ועוד. ע"ד תכונת התלמידים אמר הפרופיסור כי כלם, כגברים כנשים, למרות ענים ולחצם שוקדים על למודיהם ומשתוקקים ללמוד בלי חשך לטובת ארץ מולדתם. בין התלמידים נמצאו יהודים במספר רב המסורים בכל לבם ללמודיהם.— הלשכה האמיגרציונית בעיר המבורג הוציאה את חשבונה השנתי, אשר ממנו נראה כי במשך שנת 1900 עלה מספר הגולים דרך המבורג עד 37,160 איש, ומחציתם היו יהודים. מצב הגולים אשר באו לאנגליה היה נורא מאוד, לרגלי המלחמה בטרנסוואליה. רבים מהם לא הצליחו למצוא פרנסתם שם, ועל כן הוכרחו לשוב לחמבורג והועד המקומי השיב 2420 איש על עקבם לרוסיה. — סוכנות „רייטער" מודיעה בשם מכתבי העתים בניו־יארק כי יש בדעת הנשיא רוזוועלט להציע לפני הקונגרס חוק להגביל את כניסת הגולים לאמריקא. — ה' סאנטאס־דימאן, הממציא את הכדור המעופף אשר אפשר להטותו לכל עבר, נסה עוד הפעם לעבור עליו את הדרך מסן־קלו לפאריז, כדי לרכוש את הפרס של דייטש, וחפצו הצליח הפעם בידו. ביום 19/10 יצא סאנטאס־דימאן מסן־קלו ויגיע עד מגדל אייפעל ויסוב אותו מכל עבריו וישב על עקביו למרות הרוח החזק אשר נשב נגד פניו. וירד במקום הנועד. אך שם הודיע אותו אחד מחברי הועד לחלוקת הפרס, כי הוחיר מן המועד בעשרים סקונדות. סאנטאס חפץ לעוף שנית בכדורו, אבל המון הנאספים הריע לקראתו ויקרא פה אחד כי הפרס לו הוא. בכל אופן אם ינתן הפרס לסאנטאס, או יותר נכון לעניי פאריז אשר להם הקדיש סאנטאס את הכסף מראש, נוכל עתה להגיד אל נכון כי הצליח בידו להמציא כדור אשר יהיה אפשר להטותו לכל עבר גם נגד הרוח והדבר הזה נכבד מאד.

שָׁלוֹם יַעֲקֹב אַבְּרַאמָאוִיטְשׁ

(מענדעלי מוכר־ספרים).

שרטוטים מצורתו הספרותית

מאת ראובן בן מרדכי בריינין (ברלין).

שלום יעקב אבראמאוויטש, הנודע לקהל הקוראים בשמו הספרותי: מענדעלע מוכר־ספרים, עומד יחידי בספרותנו. אין לו לא אבות ולא יורשים ספרותיים, הכשרון המקורי באמת הוא מין בריה בפני עצמה, שאין לה סוג ומשפחה. בריה שהיא נמצאת רק בלשון יחיד ולא בלשון רבים. מעלותיו וחסרונותיו, יתרונותיו ופנימותיו של כשרון בודד כזה מיוחדים רק לו לבדו.

מאפו וסמאלנסקין היה כל אחד מהם מושפע על ידי אחרים. לכל אחד מהם היו סופרי־מופת אהובים. כל אחד מהם שייך לסוג סופרים ידוע. לזה היו סופרי צרפת לדוגמא, ולזה — סופרי אשכנז ובריטניה. אבל מענדעלי הוא לבדו הוא. בספוריו, או יותר נכון במעשיותיו, לא תמצאו אף השפעה קלה של סופרים וספורים משלהם או משלנו. כשרונו יונק מתוך החיים והמציאות עצמם ואיננו שואב את לחו וכחו מתוך העתקותיהם הכתובים.

שומע אנכי לעתים קרובות את השאלה: מה יצר הרוח העברי בתחומו המוגבל, ברחובו הצר, מה יצר בלי כל עזרה מחוץ, בלי כל השפעה על ידי אחרים? והיה בכל פעם, אשר חברי מבקשים להראות להם יצירה עברית מקורית, שהורתה, לידתה והתפתחותה בגלותנו, בין

חומותינו, מבלי שהשתתפו בה הרוחות המנשבות בחוץ, — הנני אומר להם: הרי לפניכם ספרי מענדעלי מוכר ספרים!

מענדעלי זה שלנו הוא בלשונו, בסגנונו, בדרכי התבוננותו ובאופן מסירתו את מראה עיניו ומשמע אזניו. בדרכי סופרי העמים לא הלך מעודו, וגם צל חיקוי לא תמצאו בדבריו. במענדעלי זה נתגשם טפוס היהודי בן־הגלות ויכול הוא להמליץ על נפשו את הדברים שנתן בפי אחד מיצוריו: „בשעה שאחי יראו אותי, יהיו רואים גם אותם בעצמם; מה שיהיו משבחים או מגנים בי, את זה בעצמו ימצאו גם בם, ובהיותי לאספקלריא נגד פניהם, תמונת עצמם הלא יביטו בי" (בעמק הבכא ח"א פרק א').

כל הכשרונות המצוינים שבספרותנו העברית החדשה הם פרי ההזדוונות של רוח שם ויפת, הספרות העברית העתיקה והספרות האירופית, החדר ובית־הספר. אולם כשרונו הגדול של אבראַמאָוויטש, אף כי קרא ושנה הרבה גם בספריותיהם, הוא כשרונו של יהודי בעל טפוס, יצירת הגלות בכל סמניו, פרטיו ודקדוקיו.

מענדעלי הוא מספר יהודי אמתי. הוא אוהב להאריך מעט בדבריו, להרבות הקדמות והקדמות להקדמות, אך לפעמים הוא בוחר לתת לנו את התמצית, את התמצית שבתמצית, את התוך, העיקר, הגרעין, את הכונה שבכל הענין בלי כל שהיות. לפעמים הוא אוהב לכבד אותנו גם בדרשה מפולפלה בעצם ספורו, ויש אשר יבחר בבדיחות ובהלצה גסה, לפעמים גסה יתר מדי, או דקה שיש בה פשט, רמז וגם סוד. יש אשר יבחר להסתכל בנפש והוא מסתכל בה לא בכלי־זכוכית של אחרים, לא על פי שיטה שבדו המספרים מלבם, כי אם על פי דרכו המיוחדה, כאשר יסתכל „יהודי פקח שבפקחים, כאשר יסתכל איש מעשה הרואה בעין בוחנת ובהירה, בעין בריאה ובלתי מזוינה לתוך מכונת הגלגלים הסבוכים, שאנו קוראים לה נפש. וכל מה שהוא עושה הוא עושה כ„יהודי שביהודים". כנוי זה: „יהודי־היהודים" קרא אבראַמאָוויטש בעצמו לנפשו.*)

מענדעלי העומד בשתי רגליו, בראשו ורובו, בתוך תחומנו מספר לאחיו זה שנים רבות את כל אשר הוא רואה, את כל אשר הוא מרגיש, את כל אשר עבר עליו בתוך הגבול המצומצם הזה. ספוריו מעוררים שחוק, ועוד יותר—דמעה; הם מגוללים לפנינו את ספר חיינו הכתוב בדם ובנטפי מרה עם פרשיותיו הפתוחות והסתומות, עם ברכותיו, קללותיו ותוכחותיו, עם מקראותיו שאינם יוצאים מידי פשוטם ועם המקראות המסורסים האומרים: דרשוני!

ומענדעלי אינו משטה בעמו ישראל לספר להם דברים שלא היו ולא נבראו, ספורים שיש בהם נוי והדר, שעשועי הדמיון, הפלגות וגוזמאות אבל אין בהם אמת, אין בהם מעשים קימים שבכל יום. הוא בוחר ברצונו הטוב בקב שיחות יבשות משלנו מתשעה קבים של שיחות טפלות או מזהירות הלקוחות בהקפה משלהם. מענדעלי יודע היטב ומכיר כי חלקו בספורים לא נפל בנעימים, אבל הוא אומר: „ובאמת מה לי לספר מחיינו בדורותי? גדולות ונצורות! הרי לא אני ולא בית אבא לא היינו מפליאים את העולם במעשינו. דוכסין, איפרכסין ואסטרטינין ובעלי־מלחמות לא היינו; על יעלות־חן ועלמות יפהפיות לא עגבנו; להתנגח כעתודים איש עם חברו או לעמוד כעדי־ראיה על דם אחרים במלחמת־שנים לא נסינו; וכיצר מרקדין עם כלות ובתולות במשתה היין לא ידענו; ולצוד ציד נפש חיה בשדות וביערים לא יצאנו; לקצוי ארץ וימים רחוקים לא נסענו ואיים חדשים

*) בתולדותיו הקצרות אשר כתב בעד ספר „הזכרון".

לא גלינו; בסוד משחקים ומשחקות לא באנו, ועל שרים ושרות ותענוגות בני אדם ממוננו לא בזבזנו. קיצור הדברים, כל הפרפראות לספור המעשה שיהא ערב וממשיך לב הקוראים — כל אלה אינן אצלנו, ובמקומן יש לנו חדר ומלמד וריש־דוכנא, שדכנים וחתנים וכלות, רבביא עם זעריא, טפליא ונשיא, יבמות ועגונות, אלמנות ויתומים, נשרפים ויורדים מנכסים, חוזרים על הפתחים לערבי־שבתות ולמועדים ולראשי־חדשים ולימים, בטלנים ונבאים, מקבלים וקופות של צדקה, כל מיני פורעניות וכל מיני דלות ועניות ואביונות ומיני פרנסות משונות." *)

אבראַמאָוויטש נותן לנו בספוריו את המציאות כפי שהוא רואה אותה בעיניו, או יותר נכון כפי אשר ראה אותה לפני שנים רבות בימי נדודיו ותלאותיו. מני אז נבראו ברחוב היהודים טפוסים חדשים שונים וגם בהטפוסים הישנים נעשו שנויים ידועים, גם הרחוב בעצמה וחייה, הויותיה ופרכוסיה קבלו צורה אחרת, אך מענדעלי גם בימי זקנה ושיבה נשאר משורר הניטו של הדור שעבר, והוא מעביר לפנינו אנשים ומחזות, מאורעות ומעשים שכבר עברו מעולמנו, או קליפתם החיצונית אינה אותה שהיתה בכל פרטיה.

וגם בתארו את המאורעות האחרונים של עולמנו ואת הבריות החדשות בישראל **) הוא מעביר לפנינו אותם הקבציאלים, הבטלונים והכסלונים, את יהודיו הטפוסיים אשר ביתר ספוריו העברים ובשפה המדוברת.

בשעה שהנני קורא את ספורי אבראַמאָוויטש הנני פורק מעלי את עול הכללים, החקים, הסיגים והגזרות אשר הטילו הסופרים האירופיים על כותבי מחזות מן החיים, הנני שוכח את כל אשר שנו לי רבותי המבקרים בבתי מדרשיהם ואז הנני נהנה הנאה מרובה ועמוקה מכל אשר אני קורא בהם. ולא רק נהנה אנכי הנאת־סרק, כלומר שאיננה מביאה פירות, אבל הנני גם לומד הרבה מספוריו. הנני לומד לדעת את חיי עניי עמי, את מדותיהם, ארחותיהם, דרכי פרנסתם, מלבושיהם, מאכליהם, סגנון דבורם, הליכותיהם, בטחונם, תמימותם וערמימיותם וכדומה.

רואה אנכי כי רבים מבני הדור החדש, וביחוד בני הכרכים הגדולים, אינם משיגים את התפעלותנו המיוחדה, בשעה שאנחנו קוראים את ספורי מענדעלי העברים, ואז הנני תולה את העדר השגתם זאת לא בחסרון טעמנו אנו, כי אם בחסרון ידיעתם את אוצרות השפה העברית ובחסרון ידיעתם את חיי ההמון העברי בתחומו.

בשעה שאנכי קורא את ספורי מענדעלי הנני מותר על כל תביעותי הספרותיות. מענדעלי הוא טוב ומצוין כמו שהוא בסגנונו ובדרכי ספורו המיוחדים לו. חוקר־הטבע רואה את יפיה המיוחד של החסידה ברגליה הארוכות והדקות וברזון גויתה, כמו שהוא רואה את יפיו של הדרור השוכן על חפי הימים בכנפיו הגדולות והרחבות וברגליו הקצרות. הרזון הוא יפיה של החסידה, ואי־קצב האברים הוא יפיו של הדרור ושניהם כאחד מביעים את הדר הטבע במראותיה השונים.

בשעה שאנכי קורא את ציוריו הקצרים והמצומצמים של פטר אלטנברג הנני מתענג על הדיוק, על הקימוץ במלים, על החשכון

*) ספורי מענדעלי מוכר־ספרים (הוצאת י. ח. ראבניצקי תר"ס) צד 20—219.

**) בציוריו: לא נחת ביעקב; שם ויפת בעגלה; בימי הרעש; בישיבה של מעלה ובישיבה של מטה.

במבטאים, על נטפי יין הפואיזיה שאין בהם אף טפת מים אחת. אמנם רק בשפה כזו צריך לדַבר בן דורנו; חלילה לו להוציא אף מלה אחת לבטלה. הקורא בן דורנו אוהב את התמצית היפה, את הסקיצה הקצרה, את המועט המחזיק מרובה. בדור הטלגרף, הטלפון והעתקת הפוטוגרפיה בתוך כדי רגע, בדור של הסקירה החדה והמהירה שונאים את האריכות היתרה, את שמוש הלשון הרחבה. אין פנאי לבן־דורנו לקרוא דברים וספורים ארוכים. עם כל זאת הנני יודע גם להתענג על הרחבת הלשון של מענדעלי והנני טועם טעם מיוחד במליצותיו והלצותיו, כמו שהנני טועם טעם מיוחד בנסיעת עגלה המשרכת דרכיה בין הרים ועמקים יפים, בין שדות בר ויערות עבותים.

מספר צעיר לימים המתאר את חיינו אנו הנני דורש שפה מדויקת ואין אני מוחל לו אף מלה אחת יתרה. חלילה לו לבזבז את אוצרות השפה על לא־רעיון. וַתרנות זו היא סימן מובהק לעניות המחשבה. אולם נעימה לי לשון מענדעלי זקננו המעורבה משפת המדרשים, משפת הסליחות, הקינות, הפזמונות, הפיוטים, היוצרות, התפלות והתחנות. כך נאה ויאה למענדעלי לדבר ולספר. בשפתו המיוחדת לו הוא מעורר בנו המון זכרונות ורגשות והוא מקרבנו באהבה רבה לאחינו הקבציאלים והבטלונים. חיבים אנחנו תודה למענדעלי שלנו על אשר נתן שם ושארית ללשון אחינו אלה באוצרות ספרותנו.

בתחומו המוגבל הזה אמן הוא אבראמאָוויטש מאין כמוהו. אחד משרידי ענקי האמנות הישנה שבספרות כל עם. כח כשרונו מגיע במקומות ידועים מספוריו למדרגת גאוניות מיוחדה. וכמה הוא מעבֵּד, כמה הוא לוטש את כל מבטא ומבטא, כל דיבור ודיבור! כמה הוא אוהב, כמה הוא מפנק ומטפח את יצירתו הספרותית! כמה הוא מדקדק גם בכל אות ואות!

ובשעה שאנכי רואה עד כמה מזולזלים רבים מבני אומנתי בכבוד הצורה של יצירתם, בשעה שאנכי בעצמי, בתור אחד מספורי־היום, אנוס לזלזל בכבוד הצורה והסגנון, הנני כורע ומשתחוה לפני עבודת אבראמאָוויטש בספרותנו, לפני אהבתו אליה ולפני אמנותו.

* * *

מענדעלי מעביר לפנינו את יהודי הרחוב מיום הולדו עד יום מותו, והוא מלוה אותו גם לבית־מועד לכל־חי וקורא לפנינו את נוסח המצבה המשונה שעל גב קברו. עוד יותר: הוא מתאר לא רק את היהודי הקטן הגמור, אשר כבר יצא לאויר העולם, כי אם גם את היהודי אשר עוד לא נברא. הוא מספר לנו את תולדות הויתו ואיך יברא: "אמו עשתה את שלה — נתעברה וחבלתו וילדתו בלי שום טענות ומענות. כי לכך היא אשה, שתהא יולדת בנים; אפילו תרנגולת, להבדיל, עושה רצון קונה, מטלת ביצים ורובצת עליהן, ואינה באה בטענות לפני הקדוש ברוך הוא... ואביו אף הוא לא הקפיד כל־כך: מה איכפת לו, אם עוד נפש אחת באה לעולם? הרי חבלי לידה לא היו לו בשבילה, צירים וחבלים הלא לנקבה הם, היא בעצב תלד בנים, ואם לה ניחא, לו על אחת כמה וכמה... ואלם זה, שהוא עני, עני נמור בכל דקדוקי עניות, ונשמה יתרה זו צריכה מזונות? — אין בכך כלום! לדבר זה דאג הצבור והזן את העולם כלו בחסד. והוא מה? ונשען על חסד אלהים ואדם הרי הוא נולד בעצמו, גם אבותיו ואבות אבותיו. מנהג דרך ארץ, שההא הנשמה יושבת בגנזי מרומים וממתנת שם, עד שיתקינו לה בהאי עלמא דירה נאה וכלים נאים וכל צרכי החיים, ויזמינו אותה אחרי כן להתלבש ולבוא, ליהנות מן המוכן — דבר זה אי אפשר לה לנשמת יהודי. יהודי, אם לא יזדרז וידחוק את עצמו בכל מאמצי כחו, ויהא ממתין עד שיכינו לו בזה כל צרכו, מובטח לו שימתין וישתקע שם לעולם ועד, ועד נצח לא יראה אור" ("בעמק הבכא" ח"א פ"א, נדפס ב"השלח").

הקורא המצוי קורא את הדברים ומתענג על הסטירה המרה, על הסגנון הארכי־יהודי ומשתתף בצערו של העובר במעי אמו העבריה. אולם גם ההוגה־דעות, גם הוקר החיים מתעכב פה למקרא הדברים האלה, מקמט את מצחו ומיַגע את מוחו לבקש פתרונים להשאלות הסבוכות שנולדו בקרבו בשעת קריאתו: כל העולם המקולטר מתלבט ומתחבט בתורת מַלְטוּס שגזר גם על הזכרים וגם על הנקבות, לבל יתרבה מין האדם ו"יאכל איש את בשר רעהו". ההמון של העמים "הנאורים" מבקשים להמעיט את הדמות ולהגביל את הפריה ורביה וחכמיו ומושליו מבקשים לשוא תחבולות מחוכמות להגדיל ולהרבות את חומר־האדם. והיהודים מחוסרי האויר, האור והלחם, היהודים הצפופים ודחוקים ומוסגרים בתחומם הצר פותרים את שאלת ה"פריה ורביה" בנקל: אפילו תרנגולת, להבדיל, עושה רצון קונה, ואינה באה בטענות לפני הקדוש ברוך הוא, על אחת כמה וכמה היהודי שמצוה הוא על "פריה ורביה", היהודי שירא והרד הוא מפני ה"תיפה" הנורא. ואלא מאי שאלת ה"מחיה והכלכלה" — גם היא נפתרת בלי יגיעה רבה: הצבור והזן את העולם כלו בחסד ידאגו מסתמא לפרנסת הילד. מהיכן היא קלות־דעת זו? מהיכן הוא בטחון זה? מהיכן היא השאיפה העקשנית הזאת להרבות את החיים בעולם? איך לא המיתו רבבות הפגעים, היסורים, העינויים, המצוקות, השמדות, הגזרות, הרדיפות, התליִנים והמחבלים את תשוקת־ההויה, קיום־המין בקרב יהודי הגלות? תשוקת קיום המין היא כל כך גדולה וחזקה בקרב הכסלונים, עד כי בשעת בהלה ומגפה הם חוטפים "בני עוני אומללים וכל מיני בעלי מומים: מצורעים, אלמים, חגרים, סומים, שוטים, חרומים, שרועים, גבנים ומרוחי אשך, חוטפים אותם ומכניסים אותם לחופה בבית הקברות עם בתולות כביכול, סגולה לעצירת המגפה" ("ספר הקבצנים" פרק ה'), "והקהל היה משמח חתן וכלה, חוגגים ושותים, והלולי וחינגי בין הקברים. "הניחו להם!" היו אומרים, "יפרו להם היהודים, יפרו וירבו על אפה ועל חמתה של המגפה... יטעמו להם אף עניים מרודים חיים של הנאה בימיהם..." (שם).

אין אני יודע אף אחד מן הספורים, אשר הרבה להטעים ולהדגיש כל כך את ההשתדלות העברית להטריח את המלאך הממונה על ההריון ואת ההתפרצות והדחיקה שהיהודי מתפרץ ודוחק את עצמו לצאת לאויר העולם, כמו להכעים את כל השואפים לכלות את ישותו מעל פני האדמה.

אם תכונה זו, הפריה ורביה העצומה היא של שפנים, של יתושים או של אומה נחנה במתנת חיים במדה מרובה? — על שאלה זו לא השיב מענדעלי. הוא מצַין בשרטוטים חדים רק את המעשה כמות שהוא, הוא רק מראה באצבע על דברים כהויתם שהוא מוסרם בלעג שנון, בלעג של יהודי היהודים. הוא רק מספר לנו כי קבציאל טורחת לטובת הכלל ומביאה לעולם מיני מלמדים, סרסורים, מקבלים ובטלנים ו"יהודים מכל המינים והדוגמאות שהפה יכול לדבר", והיא, קבציאל, מתפארת בסחורתה החיה הזו ומתגאה מאד.

וכיון שיצא היהודי בקבציאל, בכסלון או בבטלון לאויר העולם, מספר לנו מענדעלי את תלאותיו, סגופיו וענוייו, ילדי העוני והבערות, העוטרים את עריסתו הקטנה ומלוים אותו לעולמו. מי כמענדעלי מתאר את צרת האם העבריה, אשר שדיה צומקות והיא בעצמה רעבה ללחם ושבֵעה כל מיני דאגות ויסורים, אשר יונקה מתיפח והיא תניקהו, בהבטחות לעתיד, בתנחומות ובפזמונים מלאי יגון ומרירות הנפש.

מענדעלי בתור משורר אמתי אוהב מטבעו את הילדים והילדות, את טל שחרית החיים. הוא אומר: "ילדים ישעשעו נפשי תמיד, ודווקא ילדים, שיש בהם מעשי נערות; גם הבל פיהם של תינוקות, קפיצותיהם ודלוגם עלי אהבה". לכן מה גדול ינונו ומה עמוק צערו, צער משורר האומה, בראותו כי "הילדים הכסלונים יהודים זקנים הם לכל דבר: במלבושם, בעצבונם ודאגתם ופחדם וזהירותם, הרשומין על פניהם, אלא שהם קטנים ומחוסרי זקן ואינם פרים ורבים. והילדות הכסלוניות יהודיות זקנות הן בסגנון לשונן והליכותיהן והכנעתן והכרת מקומן וסבלנותן ואפילו בחכמתן, אלא שהן קטנות ופנויות." המשורר קורא: ילדים בלא ילדות מחזה-עצב ונורא מאד, שובר לבבות ומדאיב רוח, מעורר געל-נפש ורגשי רחמים כאחד" (ספורי מנדלי מו"ס, הוצאת ראבניצקי, צד 10).

מענדעלי זה שרוח התולו לא יעזבנו גם בשעה שהוא מתאר דברים נוראים ומחזות א יומים,— מענדעלי זה קורא: "אין דבר ממונג את לבי ומעורר בקרבי המון רגשות נשגבים, מעין רגשי אהבה והסד ורחמים ונענועים ועוד הרבה, שאין לפרש מה הם ומה שמם, כפני ילד תמים כשהוא ישן, וביותר כשנתנמנם מתוך חולשה או מתוך ענויים של שבט מכהו. אחד מן התינוקות האומללים, תינוק חלש ורפה כח, נגש ובא אלי... הניח ראשו על ברכי ונתנמנם — ואנכי לא ידעתי. וכשנפסקה שיחתי והרגשתי בו, יחד נכמרו נחומי וזרם שוטף של הרגשות עצומות המו בתוכי. נסתכלתי בפניו הנעימים והצנומים, שאין בהם טפת דם, בשפתיו הנצרבות והפתוחות מעט, בזרועות ידיו הדלות והרפות, אחת נתונה על חזהו, שמתנפח ועולה, מתקמץ ויורד, ואחת תלויה ברפיון, וכלם רוח חן ותחנונים שורה עליהם ודבר עצב נשמע בם: קנים והנה על יסורים ומכאובים, מחילה וסליחה ובקשת רחמים, רוח והצלה — נסתכלתי והשתפכה עלי נפשי! נתמלאתי רחמים ורחשי קדש מאד נעלים ואבקש לבכות, לחבק את בן-עוני זה, את אנשי מקומי המעונים ואת כל אחי בני עמי המדוכאים ולנשק כלם מנשיקות פי". (שם צד 7—196).

הצייר הדייקן והמשורר הלירי משתתפים במענדעלי יחד למסור לנו ציור זה והשתפכות-נפש זו, והכל פה אמת. אין פה אף קו מזויף אחד, אף ניב מעושה אחד. הצייר מוסר מה שראה והמשורר מה שהרגיש. השתחויה עמוקה כזאת ורגש רחמים כזה למראה פני ילד חלש וישן הנני מוצא רק אצל וויקטור הוגא.

הילדים והילדות תופסים מקום נכבד בספרות-העולם העתיקה וביחוד בהחדשה. טובי הסופרים והמשוררים הקדישו ומקדישים את עטם לתאר את עולמו הקטן של הילד, את שעשועיו, צחקו, תמימותו, להג-שיחו ופטפוט מחשבותיו. אולם בהספרות העברית, לא בהעתיקה ולא בהחדשה, אין הילדים והילדות תופסים כמעט מקום כלל. הרבה סבות פסיכולוגיות והיסטוריות להחזיון המוזר הזה, אבל המעשה כך הוא. אולם מענדעלי היה הראשון בין סופרינו של התקופה האחרונה, אשר שם לבו לחיי הילד העברי, ואשר נתן בספוריו מחזות-תוגה משעשועי הילדים. אמנותו במקצוע זה מתחרה במקומות ידועים עם אמנותו של דיקנס.

הא לכם לדוגמא מחזה משחוק ילדינו, שקשה לי לכבוש את חפצי להביא חלק גדול ממנו:

"ויהי בבקר יום השישי — ובבית יש מעט קמח ופלפלין וכמון ושאר מיני תבלין, שאמו העלובה טרחה והביאה ברוב עמל לכבוד שבת — התגנב הירשלי ובא וקמץ מלוא חפניו מכל האלו ונמלט, כחתול בגנבתו, למגרש זה שאחורי הבית. והנה הוא יושב שם על עשב רך אצל הגדר ולפניו תיבת-נייר קטנה, הנקנית לו בשלשה כפתורים, ובתוכה צלוחיות של פליטון, שנתן לחבירו בשבילן אגוז-תיומא, המסוגל להצלחה, וגם ילק בעל קרנים תלוי בשערה. ובשעה שאמו האומללה טורחת שם, בביתה, ומיגעת את מוחה בעיון גדול, כיצד מכינים את סעודת השבת מאותם הדברים, שאינם מספיקים, טורח בר-בטנה זה כאן ועושה מן הקמח והפלפלין והתבלין הגנובים מיני סמים וקילורין בתוך הצלוחיות. וכשנגמר מלאכתו הוא מהרהר בלבו ואומר: הנה הרפואות, ואיה החולה? הרפואה מתוקנה ומכה אינה לרפאותה!... ועד שהוא יושב שרוי בצער נראה לו מרחוק משה-יוסי, נער משולח ויתום נעזב, ערום ויחף, והנה הוא רוכב על מטהו ורץ מהרה בכל כחו—הוא הרוכב והוא הסוס והוא המרכבה, והוא מעמל נפשו ומשמש בעבודות הרבה בשביל כל אחד ואחד מאלו: מעורר עליו שוט ומזרז את עצמו, דופק וקורא: הייא, הייא! בועט ברגליו ומבליט את בטנו, דוהר ומקפץ וצוהל כסוס; מתופף בידו על לסתותיו הנפוחות, פעם מימינו ופעם משמאלו, מתרעש ומתרעם כמרכבה מרקדה ורעש אופנים; נושא את עצמו ורץ בשמחה וששון, וממהר אל הירשלי בקולי קולות. וכשמגיע למקומו הוא נוער במטהו — טפררו! ושומטו מבין רגליו.

כיון שראה הירשלי את משה-יוסי נצב עליו, מיד נצנצה בו רוח עצה ופתח ואמר לו בלשון קונד"ס זו, שהנערים השובבים משתמשים בה בשעת שמחה והוללות:

— סושה-סוסי, משה-יוסי! סאתה סוצה, אתה רוצה, סהיות סולה, להיות חולה?

— סוא, לא, סס וסלום, חס ושלום! — החזיר לו משה-יוסי אף הוא בלשון שובבים זו.

— אמור הן, שוטה שבעולם! — מתחנן הירשלי ואומר — אל נדבר עוד "אשכנזית", אלא פשוט יהודית... אמור הן, שוטה שבעולם! ומה איכפת לך? הוי אתה חולה ואני רופאך. רוצה אתה?

— הריני רוצה, הירשלי, אוכל אני רוצה.

— אוכל?!... אוכל, משה-יוסי, אין בידי, אבל הבטחה לעתיד אני מבטיחך... עכשיו שוטה שבעולם, אתה רואה את מחשבתי הטובה ורוצה אתה להיות חולה?

— אבל הירשלי, אני בריא עתה!

— אין בכך כלום, שוטה שבעולם. אני הרי אשתדל מצדי לעשותך חולה ולהפליא את מכתך — כך הירשלי דובר דברי חבה ונדיבות ומוציא מכיסו בשעת דבורו מסמר ברזל שהעלה חלודה — במסמר זה שבידי הריני דוקר כף רגלך דקירה קלה.

אבל, הירשלי, צער גדול יהיה לי מדקירה זו!

— אך דקירה קלה, משה-יוסי, דקירה קלה, כמו שאני יהודי! אך רגע תכאב רגלך ואחר תחדל. הלא אני ארפא לך. אני הלא דורש טובתך, את טובתך אני דורש ומכין לך רפואה למכה...

— אם טובתי אתה דורש, הירשלי, האכילני נא, כי רעב אני מאד

— כלפי לייא! —אומר הירשלי משתומם ומעמיד פנים נזעמים— רב לך, רב! אני מבקש לרפאותו ולעשות עמו טובה, והוא להוט אחרי האכילה! זולל וסובא! —

עודם מדברים ונערים פרועים מבני החבורה באים. הם רואים ונהנים מקופת סמי הרפואה של הירשלי וממחשבתו הטובה, שהוא חושב לעשות למשה-יוסי חברם. כלם כאחד נכנסים בדברים עם משה-יוסי, ומפייסים אותו באהבה וברחמים ואומרים: שמענו, משה יוסילי, אתה

שוטה שבעולם! כיון שהלקה בנופך, והמכה באה עליך, יהיו מטפלים בך ומכלכלים אותך בחסד... כלם מדברים אתו טובות ונשבעים לגמול לו חסד, ומאשרים את דבריהם בתקיעת כף ובנקישת ציצית. משה־יוסי בודק ציציותיהם, שמא פסולות הן, וכשמצאן כשרות... טפח לו על חוטמו באצבעו, מזהיר אותם ואומר: מוצא שפתיכם תשמרו, ילדים! ובאם לאו תשאו עונש, ואמרו אמן!

משה־יוסי פושט את רגלו בשעה מוצלחת, הנערים תופסים בו בכל כחם, והירשלי נוטל את המסמר ומחטט בכף רגלו. מתחלה הוא סורט מעט מעט — ומשה־יוסי קופץ את פיו ושותק, אחר כך הוא מעמיק את המסמר בבשר — ומשה־יוסי צועק: וי וי! בני החבריא מנחמים אותו ואומרים: חזק חזק, שוטה שבעולם, ודום! הרי לרפואתך אנו מתכונים, ולמי אנו עמלים אם לא למענך?... הירשלי אינו מתעצל ומעמיק ונועץ המסמר בבשר עוד יותר—ומשה־יוסי גועה בבכיה, צועק: אוי, אוי! מנדהמת לבו, ומתאמץ בכל כחו, להנצל מידי חבריו.

— סס, הס, סושה־סוסי, משה־יוסי! — משתיק אותו הירשלי בשחוק נעים ומדבר עמו שנית אשכנזית מטוב־לב—המכה הרי עשיתי לך, ועתה הנני ואמציא לך רפואה". (בעמק הבכא ח"א פרק ד').

ה"מראה־מקום" שהבאתי בזה אולי ארוך הוא מעט, אבל לא הרשיתי לעצמי לקצרו יתר מדי, יען כי במחזה הזה אנו רואים את כח אמנותו לצייר את עולמם של הילדים העברים, כפי שהיה לפני דור אחד וכפי שהוא בעירות קטנות של התחום גם כיום. במחזה שהבאתי כוון מענדעלי לתאר לא רק את הילדים הקטנים, כי אם גם את הילדים הגדולים, את "בעלי הטובות וכל חסדם ומנהגיהם עם הבריות... שמקדימין המכה להרפואה". אבל כונתו זו לא קלקלה את הציור אף במשהו.

אמנם זכינו בשנים היותר אחרונות לראות גם בספרותנו העברית מחזות מחיי הילדים ומשעשועיהם, אבל, האמת צריכה להאמר, בטבעיות כזו כאותו המחזה שהבאתי לא נכתבו. אמנם יש ציורים אחדים בספרותנו עתה הלקוחים מעולמם של ילדינו הכתובים באמנות רבה וברגש חזק, אבל מענדעלי שלנו, מלבד שלב רגש לו, גם עינים להתבונן נתנו לו, ומעיניו אלה לא יעלמו גם הפרטים הדקים שבמחזה. סופרינו החדשים הכותבים מחיי הילדים מנסים את כחם לתת לנו מין פסיכולוגיה של קטנים, על כן הם מחטטים ומנקרים בהנפשות הרכות והפעוטות ומתחכמים להראות לנו את תנועותיהן ונדנודיהן הפשוטים והתמימים. אבל במקום פסיכולוגיה חיה הם נותנים לנו ציורים כהים, מליצות שאינן ברורות ודברים בלתי שלמים. הפסיכולוגיה של הילדים היא בכלל חלקה שאינה מעובדה בשדה ההכמה וספרו של פרייער במקצוע זה הוא כמעט היחידי שיש לו ערך מדעי. ורק הכשרון הגדול, עין המשורר־הרואה יכול להסתכל בנפש הילדים ולראות את הנעשה שמה על ספ ההכרה.

אולם הסופר שאין לו עין חוזה בהירה, הוא ברצותו לתת לנו פסיכולוגיה של ילדים, הוא נותן לנו תמונת־ערפל, ציורים מטושטשים ולא יותר.

(עוד יבוא).

* * *

לֹא אֹבֶה לִזְרוֹחַ כַּכֹּכָב
הַמַּזְהִיר וּמְצַחֵק מֵעָל;
מוֹפִיעַ לְרֶגַע וְנֶעֱלָם,
וּבֹעֵר בְּאֶגֶל הַטָּל.

וְלִבָבִי הֶרָחָב לֹא יִמְשֹׁךְ
גַּם אוֹר הַיָּרֵחַ הַשָּׁט;
שֶׁכְּגִבּוֹר שֶׁאָבַד לוֹ חֵילוֹ
יְנַמְנֵם וְצֹפֶה כַּלָּאט.

וְצֹפֶה וְרֹאֶה מִתַּחַת,
מִתַּחַת שַׁלֶּטֶת אַךְ שֵׁנָת —
וְחָשׁ הוּא הִסָּתֵר בֶּעָנָן,
וּכְאִלּוּ שָׁם בֹּכֶה הוּא אָז...

זֶה חֶפְצִי: כִּי אוֹפַע בָּאוֹרָה,
כַּשֶּׁמֶשׁ תּוֹךְ מָסַךְ הַלַּיִל,
וַאֲחַיֶּה אֶת־הַכֹּל בְּצַחֲקִי
וַאֲגָרֵשׁ אֶת קֹרַת הַצֵּל —

וּכְגִבּוֹר שֶׁנָּצַח אָז אָמוּת
לְאַטִּי עֵת יִיעַף הַיּוֹם —
לֹא אֹבֶה לִזְרוֹחַ כַּלְּבָנָה,
אוֹ כַּכֹּכָב הַמְּצַחֵק בָּרוֹם!

א. זבונקין.

רק היא!

(אגדה ערבית).

...והאלהים שבת וינפש.

ששת ימים עשה את מלאכתו, ברא את השמים ואת הארץ, את כל עץ ואת כל צמח, את כל חיה ואת כל עוף ואת האדם,— וביום השביעי, והוא עיף מעט ממלאכתו הגדולה והכבדה, וישב על כסא כבודו הרם והנשא וינוח.

ושתי ידיו נשענות על שתי המשענות אשר משני עברי הכסא, וראשו מורד מעט על לבו, ועיניו סגורות למחצה, ובלבו מנוחת עולמים. רק לפעמים נשא את ראשו ויבט הנה והנה, ומבטו מלא נאוה.

כי הנה ראה אלהים את כל אשר עשה — והנה טוב מאד.

ובקול דממה, וכמעט אשר לא נשמע הקול גם לאזניו הוא, בטאו שפתיו את הדברים מבלי דעת:

— אכן אדיר אני וחזק!

ופתאם — התחלחל ויזדעזע: לאזניו הגיע קול דברים.

ובהביטו אל מתחת לכסא־כבודו, וירא והנה יצור קטן ושפל, ושחור כלו כאדמה השחורה אשר ברא זה לא כבר, ושָׂעִיר כלו מכף רגלו ועד ראשו. והוא עומד לנגדו ומביט אליו בעינים מלאות ערמה ועזות.

והיצור הזה הוא השטן, והוא ישב עד כה לרגלי כסא־הכבוד ככלב השומר את בעליו.

ועתה קם, והוא מלא נאוה ועז, את קומתו הקטנה הישיר ככל אשר יכול, ויבט ישר אל תוך עיני האלהים. ובראותו כי האלהים מביט אליו ומשתאה לו, ויפתח את פיו וידבר בלט ובנחת, ויטעם את כל מלה ומלה לבדה, לאמר:

— אלהים, חזק אנכי ממך!

רגע אחד כסו פני האלהים צל שחור; איזה רגש לא־נעים תקף אותו. ואולם במהרה עבר הצל ועל שפתיו נראה שחוק קל.

הנה גם עז־פנים אתה. רואה אני כי תצלח למטרה אשר למענה בראתי אותך.

והשטן לא ישנה את מראה פנים המלאים כובד־ראש והוא אומר עוד הפעם בבטחה:

— אלהים, חזק אנכי ממך!

והאלהים נבוך מעט: לעזות כזאת לא פלל.

אמנם רק רגע אחד ישלח אליו את ידו — והיה כלא היה; ואולם הן ברוא ברא אותו, והוא באמת יצור נפלא — ולכן יהי נא כאשר הוא.

ומה גם כי לא פחד ולא יירא לדבר דברים כאלה באזני יוצרו ובוראו האדיר, הלא הדבר הזה בלבדו שוה כי יסלח לו לעונו זה.

ובחשוב אלהים את כל אלה, ויִרגיע את רוחו, ובראותו כי השטן עודנו עומד לנגדו והוא כמחכה לדבר־מה, ויאמר:

— ובכן מה אתה חפץ, שד קטן?

— כי ננסה את כחנו, אלהים!

„אכן — חשב אלהים בלבו — סוף סוף עלי להראותו מי אני, ולא יוסיף עוד לעוז ככה", ובקול אמר:

— טוב אפוא! ננסה — ובמה?

— במה אשר תבחר, אלהים!

אז נשא אלהים את עיניו ויבט כה וכה רגע אחד, ופתאם ראה את האדם אשר תחת העץ אשר בתוך הגן אשר בעדן מקדם.

— בו! אמר אל השטן בהראותו על האדם.

— טוב, אלהים!

— הנה אנכי אצוה לו דבר, והיה אם תוכל לו ותפתהו לחלל את מצותי, וידעתי כי אתה החזק; ואם ישמע בקולי ומצותי ישמור— וידעתי כי אנכי אחד ואין שני לי.

והאלהים קם מכסא־כבודו וישם פנים אל האדם אשר תחת העץ אשר בתוך הגן.

— אלהים, עוד אחת! הפסיק אותו השטן.

— מה תחפוץ עוד?

— אלהים! אם יכול אוכל לאדם ופתיתיהו לחלל את מצותך — וירדת מכסאך ולא תוסיף עוד לעלות עליו, ומשלתי אנכי תחתיך.

— טוב.

— ואתם עדים! — קרא השטן אל השמים ואל הארץ.

* * *

דומם התעופף הלילה הקדמוני על פני שדות ויערים, על פני חי ודומם. ודומם נשב רוח קל בין עצי הגן אשר בעדן מקדם, ודומם התלחשו העלים — ותחת אחד העצים ישב האדם הראשון וישמע ויקשב ויחלום.

והאלהים קרב אליו ויקרא:

— אדם!

והאדם התעורר ויקם ויאמר:

— הנני, אלהים!

והאלהים אחז את האדם בידו ויובילהו עד לתוך הגן, ויעמוד ויאמר:

— הבט נא האדם!

והאלהים הראה לו את כל העצים ואת התפוחים ואת התאנים ואת השקדים אשר מעבר המזרח, ואת כל העצים ואת התפוחים ואת התאנים ואת השקדים אשר מעבר המערב, וגם את אלה אשר מעבר הצפון וגם את אלה אשר מעבר הדרום.

— הידעת בשביל מי בראתי את כל אלה?

— לא ידעתי, אלהים!

— בשבילך — האדם.

והאדם החריש ואת ראשו הוריד לארץ.

— השמעת? בשבילך. כי אהב אהב אותך, האדם. ועתה שמע נא את אשר אנכי מצוך היום הזה. ראה — והאלהים הרים את ידו ויראה עוד הפעם על כל עצי הגן אשר מסביב — ראה: מ כ ל עצי הגן אכול תאכל כאות נפשך; אך מעץ הדעת ט ב ורע, אשר פה בתָּוֶך ל א תאכל. השמעת? כי מות בעץ — וביום אכלך ממנו מות תמות.

— טוב, אלי הגדול!

— מות תמות, השמעת?

— שמעתי, אלהים!

— זכור אפוא את אשר צויתיך. אהב אהב אותך ובמותך לא אחפוץ, כי על כן אנכי אומר לך: שמע בקולי וחיית.

והאדם נפרד מאלהיו, ועת רבה צלצלו באזניו דברי אלהים: „אָהב אהב אותך", ועת רבה רחצה נפשו בים אהבה, ועת רבה ראה עוד לפני עיניו את האלהים הגדול עומד לנגדו ומדבר באזניו על דבר אהבתו אשר יאהב אותו. — ולאחרונה נשבע לאהבה את אלהיו גם הוא ולשמוע בקולו לעולם ועד.

והאלהים שב לכסא־כבודו, במקום אשר חכה לו השטן, ויעל על הכסא ויאמר אל השטן:

— עתה לך והחל מעשיך. אנכי כליתי. עיף עיפתי מעט ואנכי חפץ לנוח, ואתה אל תפריעני ממנוחתי עד אם נצחת, ובאת אלי.

וירדם.

* * *

והלילה התעופף דומם על פני שדות ויערים, על פני דומם וחי. ורוח קל נשב בין עצי הגן אשר בעדן מקדם, והעלים התלחשו דומם, וינודו וינועו, והאדם ישב תחת אחד העצים ויקשב ויחלום.

ודממת־הלילה הפרעה פתאם על פי קול צחוק אדיר.

— חה־חה־חה! חה־חה־חה! חה־חה־חה! — נשמע מכל העברים.

והצחוק מלא את כל הרוח, ויקף את כל הגן, ובעוד רגע והגן מלא שדים ורוחות מן הקצה ועד הקצה.

— חה־חה־חה! חה־חה־חה! חה־חה־חה!

והשדים סובבים בגן ומחוללים במעגל ומקפצים ומרקדים ומריעים תרועה גדולה.

והשדים סובבים את העץ, את העץ אשר בגן אשר בתָּוֶך ומערים את פריו ואוכלים.

אוכלים ושרים:

מִמִּזְרָח, מִמַּעֲרָב, מִצָּפוֹן, מִדָּרוֹם —
בֹּא הֵנָּה, הָאָדָם!
רְאֵה: אָדֹם הַפְּרִי, גַּם מָתוֹק הַפְּרִי —
בֹּא הֵנָּה, הָאָדָם!

והרוח כבר חדל מנשוב, והעלים כבר חדלו מהתלחש, ורק קול אחד נשמע בכל ומכל:

בֹּא הֵנָּה, הָאָדָם!

והשמים והארץ והגן וכל אשר בו מריעים ועונים:

בֹּא הֵנָּה, הָאָדָם!

אבל יודע האדם וזוכר את דברי אלהים וממקומו לא יזוז.

ועת רבה עוד הרעים באזניו הקול, ועת רבה עוד ישב האדם ויתפרפר וילחם עם תאותו העזה. ולא אחת ולא שתים והוא כבר קם ממקומו ויאמר ללכת; ואולם יודע הוא וזוכר את דברי אלהים — והוא שב אל מקומו, ואחז בעץ אשר ישב תחתיו, ודבק בו ונקשר אליו— וממקומו לא ימוש.

וכאשר נדמה הקול — וישום וישאף רוח בכל פה.

ובכן קמה עוד הפעם דממה. כל השרים כלם נעלמו ורק השטן לבדו התהלך שחוח ועצב בין עצי־הגן, ופניו השחורים מכוסים צל שחור משחור.

ובעברו על פני אחד העצים והנה לאזניו קול רעש קל, וישא את ראשו וירא — ופניו אורו פתאם.

— שלום בלילה, גברת כבודה!

— שלום בלילה, אדוני שטן!

— מה שלומך, גברתי?

— רב תודות לך, אדוני שטן!

— שמע שמעתי, כי אמר אלהים: „לא תאכלו מכל עץ הגן"

— לא יאמן כי יספר! האמנם אמת הדבר?

— לא, אדוני שטן! מפרי עץ הגן נאכל. רק מפרי העץ אשר בתוך הגן — אמר אלהים — לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו. כי מות בעץ הזה. הוי, אדוני שטן, מה נורא הדבר! מות!!

חה־חה־חה! האמנם תאמין גברתי לכל אשר יאָמר לה? חה־חה־חה! אכן תמימה גברתי יותר מדי! חה־חה־חה! הנני ואגלה לך, גברתי הנכבדה, את כל דבר התעלומה כאשר ידעתיו. אבל ראי, גברתי, רק לך לבדך אגלה אותו; מקוה אני כי איש בלעדך לא ידע מזה דבר. ובכן שמע — והוא מטה את פיו עד לאזנה ומלחש — לא מות, כי אם דעת בעץ. ויודע האלהים, כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם כאלהים יודעי טוב ורע; לכן... חה־חה־חה! אנכי בעצמי אכלתי מפרי העץ, וכאשר גברתי רואה עוד חי אני. חה־חה־חה!

ובאמת, גברתי, שימי נא אל לבך: עץ טוב ויפה כזה, פרי יפה ונפלא כפרי הזה — ומות בו?!

והאשה הרימה את ראשה ותבט אל השטן, ואחרי כן אל העץ ואחרי כן עוד הפעם אל השטן, ובהביטה אחרי כן עוד הפעם אל העץ ותתבונן אליו היטב.

— אכן — החליטה — טוב העץ למאכל, תאוה לעינים ונחמד מאד!

— — — — — — — — — — — — — —

ודומם התעופף הלילה על פני שדות ויערים, על פני חי ודומם. ודומם נשב רוח קל בין עצי הגן אשר בעדן מקדם, ודומם התלחשו העלים, ותחת אחד העצים ישב האדם וישמע ויקשב ויחלום.

ובתוך דממת־הלילה נשמע קול צעדים קלים הולכים וקרבים, ומתוך האפלה נראו פתאם לעיניו שני מאורות גדולים הולכים וקרבים אליו. שני מאורות — שתי עינים.

ויבט בהן — ויתחלחל פתאם וכל גופו הזדעזע.

והעלים החלו פתאם להתלחש בקול, והרוח החל לשיר בלחש.

וכל הרוח נמלא פתאם קסם ושירה.

והעינים הולכות וקרבות.

ובתוך העינים רבבות אלים לוחשים ושרים: „אהֹב אהב אותך", ורבבות שדים מושכים וקוראים בקול: „בא הנה, האדם!" ורבבות אלים שדים מחבקים איש את רעהו, מחוללים, מקפצים ומשוררים יחד:

אָהֹב אָהַב אוֹתְךָ —
בֹּא הֵנָּה, הָאָדָם!

והשירה רוממה, והשירה אדירה. ושמים וארץ רועשים, וכל אשר מסביב מושך וקורא בכח:

בֹּא הֵנָּה, הָאָדָם!

והאדם איננו זוכר עוד לא את האלהים ולא את השטן, וגם את נפשו כבר שכח, ורק שפתיו בוטות: „חוה חוה!" — והוא כלו רועד.

ופתאם — והנה הוא עוזב את מקומו, והוא כורע לרגלי האשה ונושק את אצבעותיה.

— — — — — — — — — — — — — —

והאלהים עודנו נרדם בכסא־כבודו הרם והנשא, וקול השטן עורר אותו מתרדמתו:

— אלהים! אלהים!

והאלהים התעורר וישאל בחרדה:

— מה זאת?

— אלהים! רד מכסאך ועליתי אנכי עליו תחתיך.

והשטן מורה באצבעו אל תחת העץ אשר בתוך הגן אשר בעדן מקדם.

והאלהים נשא את ראשו ויבט אל תוך הגן וירא את האדם ואת אשתו, איש בזרועות רעהו. והם אוכלים מן העץ אשר צוה עליהם לבלתי אכל ממנו.

וירא אלהים ויעמק במחשבות.

וקול השטן עורר אותו:

— אלהים! אלהים!

— מה?

— רד מכסאך ועליתי אנכי תחתיך.

ובראותו כי האלהים עומד מבלי נוע ומביט למרחוק, ויפן למעלה ויפן למטה ויקרא:

— שמים וארץ, העדים! הגידו: למי הכסא ומי עתה המושל?

והשמים והארץ הרימו פתאם קול גדול וחזק וישמיעו:

לֹא אֵל, לֹא שֵׁד, רַק הִיא!
לֹא אֵל, לֹא שֵׁד, רַק הִיא!

ומארץ לארץ עד קצה הארצות, ומדור לדור עד אחרון הדורות, מתגלגל הקול ומשמיע:

„לֹא אֵל, לֹא שֵׁד, רַק הִיא!

א. ל. יעקבוביץ.

תשובות האדמיניסטרציה:

לסופרנו ה׳ י׳ ראבינוביץ: הודיענו נא את כתבתך עתה.

לה׳ אברהם ר. בפ״ב: מן „האוצר״ נשלחו לכל החותמים החוברות כ״א וכ״ב.

לה׳ פ. ס. וו. במאסקוי: „על פרשת דרכים״ לא״ה יצא עתה על ידנו במהדורא שניה עם הקדמה חדשה מאת המחבר. המחיר 1.25 ר״כ.

לח׳ חיים א׳ ב... כתב ידך מטושטש מאד ואין אנו יודעים מאין אתה באת ולאן אתה הולך: כתוב אפוא את מקום-מגורך הישן ואת עירך החדשה, וישלח עשרים ק׳ בתוי-הפוסט, ונשנה את האדריסה שלך.

לה׳ סל׳ בלוצק: כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון, ואם כאנו לותר לא היינו מספיקים.

לה׳ א. א. בוו׳: המחיר 1.50 ר״כ לרבע שנה.

לה׳ דוד ג׳ בלודז: במופלא ממך אל תדרוש.

Verlag „Achiasaf".— Herausgeber, verantwortlicher Redacteur u. Buchdrucker: Josef Fischer, Krakau.
